ياش توركستان

توركستاننىڭ ملى قورتولوشى اوچون كوره‌شوچى آيلىق مجموعه

باش محررى: چوقاى اوغلى مصطفى

1929نچى ييلنىڭ ده‌قابر-نده‌ن چيقا باشلاغان

فيورال (شباط) 1935 (1353 هجرى)

سان 63

بو ساندا:

1 — افترا اوقلارى — باش مقاله

2 — سعدالله تورسون خواجه‌نى «تازه‌له‌ش» مناسبتيله — مصطفى

3 — توركستاندا «تيل سياستى» — ايسه‌ن تورسون

4 — 17 قات قوم آستندا قالغير يارامسز برحركت — چوقاى اوغلى مصطفى

5 — ساويت مملكتنده تورموش

6 — اسارت خاطراتمدان — بيش آريقلق:...

7 — توركستان حقندا بر آلمان پروفه‌سورينىڭ اثرى — اوقتاى

8 — شرقى توركستاندا ختايلار ايله ساويت حكومتى دوستلغى — م.

9 — بولشه‌ويك واله‌ريان كويبيشه‌ف أولدى

10 — آمريقا-ساويت روسيه مناسبتى

11 — چه‌خو-سلاواقيا-ساويت روسيه

12 — ساويتله‌ر اتفاقندا

13 — آلمانياداغى توركستان ياشلارى فعاليتنده‌ن

14 — آلمان مطبوعاتندا توركستان؛ 15 — توركستان خبرله‌رى

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

مالدارچیلق — بوتون تورکستاندا، آینیقسا قازاغستان أولکەسندە، مالدارچیلقنڭ نە قادار تلفاتغا اوچرادیغی اوقوچیلاریمزچا معلومدر. سوڭ وقتلاری توپلاب اعلان ایتلگەن معلوماتلارغا کورە، مال حسابی بر آز کوتەریلە باشلاغان. مثلاً: قازاغستاندا 1933نچی یلی 5 میلیون 119 میڭ 846 باش مال بولوب، 1934نچی یلی 5 میلیون 973 میڭ 340قا چیققان. بو معلوماتنی بزگە ییتکزیب‌تورغان «قازاغستانسکایا پراودا»نڭ (1. 1. 35) ایضاحاتیغا کورە مال اوسومی سیغر، قوی، ایچکی وە ... چوچقانڭ اوسوشیگە باغلیدر. ساویت غازیتاسینڭ کورسەتیشیگە کورە، آینیقسا روس' موجیکلەرینڭ سیودیگی چوچقا سانی کوپەیمە کدەدر. بالخاصە قازاق تورکلەرینڭ کوبرەك قوللانا تورغانماللاری — آت وە تیوە ایسە آزایماقدادر. مثلاً: 1933نچی یلی 465 میڭ 997 باش آت، 90 میڭ 809 تیوە بولدیغی حالدا، 1934نچی یلی 429 میڭ 711 باش آت، وە 79 میڭ 274 تیوە قالغان. بوندان آپ-آچیق کوروتوب توروبدر، کە 1934نچی یلی مال سانی کوپەیشدەن تورکستان خلقی اوچون او قادار «قوانارلق» قازانچ یوقدر. چونکە آت، تیوە آزاییب، چوچقا کوپەیدی دیمەك، تورکستان تورکلەری یوقسوللانیب، کیلگیندی روس موجیکلەری باییدی دیمە کدر.

بو دیدیگمزنڭ اساسلی ایکەنلیگینی کورسەتمەك اوچون اوقوچیلاریمزنی برنچی غینواردا آچیلغان قازاغستان ساویتلەری قورولتاینداقازاغستان حکومتی نامندان سویلەگەن حکومت باشلوغی عیسی اوغلی اورازنڭ نطقیغا دعوت ایتەمیز. «قازاغستانسکایا پراودا»نڭ 3نچی غینوار ساندا باسلیب چیققان بو نطقدان بز توبەندەگی معلوماتلارنی آلامیز: بوتون قازاغستاندا 237 ساوخوز بولوب، اولاردان 198ی مالدارچیلق ساوخوزی، یعنی بلاواسطە دولت قولنداغی مالدارچیلق خوجالغیدر. بو 198 ساوخوزنڭ ایگەللەنیب اوتوردیغی مال سانیغا نظر دقتگزنی جلب ایتەمز: بوتون قازاغستان أولکەسندەکی 3 میلیون 251 میڭ 462 قوی ایچکینڭ یاریمیسندان کوپی، یعنی بیر میلیون 715 میڭ 800ی، بیر میلیون 965 میڭ 58 هوکوز، سیغرنڭ 801 میڭ 600ی؛ 110 میڭ آت وە 14 میڭ 500 تیوە، مەنە شو ساوخوزلار قولندا ایکەن.

افترا اوقلاری

(سعدالله خواجە تورسون خواجەنی «تازەلەش» مناسبتیلە)

تورکستاندا فرقە صفلارینی تازەلەو ایشی دوام ایتمە کدەدر. فرقە صفلارینی تازەلەو تومیسیونی فعالیتی حقنداغی معلوماتدان آز بر قسمی بولسادا سیرەك-سیرەك ساویت مطبوعاتی بیتلەرینە کیچیب قالادر. سیرا اوز «ملایملك سیاستی» (اوپەرتونیستلگی) وە ساویت حکومتینڭ تورکستانداغی آلدامچی ملی سیاستی قوربانی بولغان بورونغو جدیدچیلەردەن بریسنە کیلگەندە تورکستان ساویت غازیتالارینڭ بیتلەری تولوب کیتەدر. گویا بو زواللینڭ وە عمومیتاە جدیدچیلکنڭ «گناە وە خیانتلەری»نی کورسەتکەن بولادیلار. بز بوندای حاللاردان برینی سعدالله خواجە تورسون خواجە اوغلینڭ «تازەلەنیشندە» کوروب تورامز. هەلە بتیریلمەگەن سعدالله خواجە ایشی حقندا «قیزیل اوزبیکستان»نڭ اوچ نومروسی (15-17 دەقابر) وە «پراودا ووستوکا»نڭ 5 نومروسندا (14-18 دەقابر) صحیفەلەر تولدورغان یازیلار چیقاردیلار.

اولا سعدالله خواجە حقندا بر نیچە سوز ایتەیلك. سعدالله خواجە جدیدچیلك صفلارینا بر آز چیتدەن کیلیب قاتیشقان برکشیدر. اونگچون او جدیدچیلکنڭ مفکورەوی رهبری بولماغان وە بولا آلماسدا ایدی. فقط او جدیدچیلکندە صمیمی خدمت ایتیب، برابر ایشلەشدیگمز زمانلاردا عمومی غایە وە خط حرکتدەن آیریلغان کورولمەدی. فقط موسقوا بولشەویکلەری طرفندان محاکمەسز أولدورولگەن بزنڭ رهبریمز، دوستمز منور قاری جنسندەن کیشی کوب آز تاپیلادر. اونگچوندە سعدالله خواجەنڭ بولشەویکلەر ایش باشینا کیلونڭ ایرتەسی کونی‌یاق او طرفغا کیچیشی هیچ کیمسەنی عجبلەندیرمەدی. حتی سعدالله خواجەدەن کوب یریك وە مهم سانالغان جدیدچیلەردەن‌دە کیچوچیلەر بولدی. (مثلا مرحوم عبدالله اولانی کبی). سعدالله خواجە، فرقە صفلارینی تازەلەو قومیسیونی باشلوغی پەتەرس‌نڭ تصویرینچە («پراودا ووستوکا»، 24. 5. 34)

«انصافلی ییرلی تورکستانلی زحمتکش، ایشچیله‌رده‌ن هیچ کیمنك ساویت حکومتنه قاتناشمادیغی برزماندا» بولشه‌ویکله‌ر صفنه کیچکه‌ن برکشیدر. سعدالله خواجه بر قانچا دفعه‌لار تورلو قومیسارلقلاردا، فرقه مرکز قومیته‌سی کاتبلگنده بولوندی. تورکستان، حتی اتفاق چیگه‌ره‌له‌ری تیشندا ساویت حکومتینك تورلو وظیفه‌له‌رینی به‌جه‌رب یوردی. تورکستاندا اوتکه‌زیلگه‌ن سانی ییتمه‌س زیانچیلار محاکمه‌له‌رینك هیچ بریسنده سعدالله خواجه‌نگ اسمی هه‌م آتالمادی. سعدالله قاسم، بدرالدینوف، باتورامز وه یا باشقا شوندای محاکمه‌له‌رنگ بریسنده‌ده سعدالله خواجه حقندا شبهه‌ده چیقمادی. اونگ هیچ بر تورلو آغماچیلقلاردا اشتراك ایتدیکی ایشیتلمه‌دی. او ایسکیده‌ده حاضرگی اوزبیکستان فرقه مرکزی کاتبی اکمل اکرام قاداردا «از روی شریعت» روس انقلابی وه انقلابچیلارینا هیچ یاناشیب بولمایتورغان فکر طرفداری ایمه‌س ایدی. او حاضرگی اوزبیکستان قومیسارلاری شوراسی باشچیسی وه اتفاق مرکزی اجرائوم رئیسله‌رنده‌ن بری بولغان سابق جدیدچی وه بویوك تجار فیض‌الله خواجه کبی په‌ره‌نجی تاشلاش، ییر اصلاحاتی سیاستله‌رینه قارشی بولماغان ایدی. فیض‌الله خواجه، په‌ته‌رسنگ دیدیگی («پراودا ووستوکا» 34 .12 .18) بوخارا امیرینگ فقراپرورلگینی ماقتاب، زحمتکش خلقنی اوگا صداقت ایله خدمت، اطاعت ایتشکه چاقیریب یورگان جدیدچیله‌رده‌ن ایدی. سعدالله خواجه‌ده بوندای نه‌رسه‌له‌رده‌ن ذره قادار کورونمه‌گه‌ن حالدا اونك ایشینی تیکشیرو هه‌م اوز شخصی هه‌م‌ده ایسکیده منسوب بولوندیغی جدیدچیلك حقندا «نمونه‌وی محکمه» شکلینی آلدی.

سعدالله خواجه‌نی یالغز ساویت دورنده کیچیرگه‌نله‌ری بیله‌ن گنه ایمه‌س، حتی اونی ایگ کوب بولشه‌ویك انقلابنا قادار بولوب کیچکه‌ن حادثات بیله‌ن عیبله‌یدرله‌ر.

سعدالله خواجه‌نك شخصی گناهی په‌ته‌رسنگ 5 سه‌نتابر 1934ده، اورتا آسیا بیوروسی توپلانیشندا سویله‌گه‌ن معروضه‌سینا کوره، اوزینگ په‌ته‌رس یانینا کیلیب «ایسکیده تیسکه‌ریچی ملی تشکیلاتغا داخل بولغانلیغی،

اوز ایشی قارالغان چاغدا بو حقدا تفصیلاتنی سویله‌ب اوز یاگلیشلقلارینی تنقید ایتوگه حاضر بولغانلیغینی سویله‌ب، اعترافدا بولغانلغی ایله آچیلادر. گویا سعدالله خواجه تشکیلاتنگ سمرقند، فه‌رغانه، بوخارادا شعبه‌له‌ری بولغانلیغینی سویله‌ب منسوب بولغان کشیله‌رنگ اسمله‌رینی‌ده آتاب بیرگه‌ن ایمش. («پراودا ووستوکا» 11. 9. 1934).

13 ده‌قابرده سعدالله خواجه‌نك ایشی قارالا باشلادی. آگلاشیلغان او کوب گنه نه‌رسه‌له‌رنی سویله‌ب آچیب بیرگه‌ن. په‌ته‌رس: «بر قانچا یولداشلار «سعداللّه‌نگ اوزی بو کیچمشده‌گی» تیسکه‌ریچی تشکیلاتغا قاتناشقان بر قانچا اسمله‌رنی سویله‌ب بیردی. بو کیچمشده‌کی بر حادثه‌ده‌ن عبارت بولوب ایسکیریب قالغان بر ایشنی یاگارتیشنگ ایمدی کیره‌کی بارمی؟ دیب سورایدرلار» دیدر وه اوزی درحال بو سورغونگ جوابینی‌ده بیره‌در. «بونی بز کوپنچه جدیدچیلك باشلوقلارینگ انقلاب تهرمانی قیلیب کورسه‌تیلگه‌نلگینی یالغانغا چیقاریش اوچون گنه ایشله‌یمز» دیدر. («پراودا ووستوکا» 18. 12. 1934).

مه‌نه بوندان آچیق کورونوب تورادر، که ایش سعداللّه‌نگ شخصنده ایمه‌س، جدیدچیلك مسئله‌سنده‌در. سعدالله خواجه‌نك قاتناشدیغی «تیسکه‌ریچی ملی تشکیلات» 1920/21له‌رده یاشاغان ایدی. ایمدی بر آزغنا بولسادا بو ییللاردا تورکستانداغی وضعیتنی وه او زمانغی ساویت حکومتینگ نیمه‌ده‌ن عبارت بولغانلیغینی ایسله‌ب اوته‌یلك. او زمانلار تورکستاندا بر نظریه تطبیق ایتیلگه‌ن ایدی، که او نظریه‌گه کوره تورکستاندا پروله‌تار دیکتاتورلیغینی یالغز روسلارغنا تمثیل ایته‌رله‌ر ایدی. (موسقوا «پراودا»سینگ 1920 .6 .20 تاریخلی نسخه‌سینا باقیلسین.) سعدالله خواجه ایشینی تیکشیروچی قومیسیون رئیسی په‌ته‌رسنگ سوزینه کوره، 1920/21نچی ییللاردا مه‌نه شو پروله‌تار دیکتاتورلیغی حاکمیتینی قولندا توتوچی کشیله‌ر (روسلار) کوچه‌ده آچیقدان-آچیق تورکستانلی — اوزبیك، قازاق-قرغز، تاجیکله‌رنی سوکوب تحقیر ایتب یورارلار ایدی. («پراودا ووستوکا»، 34 .9 .11). بو وضعیتگه قارشی تورکستانلیلار نیمه قیلمالی

ايديلەر؟ اونلارنىڭ بو اوز حيثيت وه موجوديتلەرينى آياق آستينا آليب ايزمەكدە بولغان روس پرولەتارى ديكتاتورلغى ممثللەرينىڭ بو چيكسز مسئوليتسز حركتلەرينه قارشى قول قاووشتروب اوتورولاريمى كيرەك ايدى؟ طبيعى بو ممكن ايمەس ايدى. سعدالله خواجەدە مەنە شو حكومتكه قارشى كورەشكه قرار بيرگەن توركستانليلار قاتارندا بولسا كيرەك. ايمدى اونى بونىڭ اوچون محاكمە ايتەدرلەر. هەمدە يالغز اونىڭ اوزينى گنه ايمەس، اونىڭ آرقاسندا توركستان ملى انقلابى، ملى حركتى مفكورەچيلگى بولغان جديدچيلكنى محاكمە ايتمەكچى بولادرلار.

تازەلەوچيلەر 1920/21 ييلدان سەكرەب 1916نچى ييلغا كيچەدرلەر. بو ييل توركستانليلارنىڭ روس چاريزمنه قارشى عصيان كوتەرديكى بر ييلدر. بولشەويكلەر بو عصيانى باستىرودا چار حكومتينىڭ، آينقسا گەنەرال قوروپاتكيننىڭ جديدچيلەرگە تايانغانلغينى چيقاريشقا اوروندرلار. جديدچيلەرنى «توركستاندا چاريزم ژاندارما كوچلەرى روليني اويناغانلقله» قارالاماقچى بولادرلار. بو بهتانلارينى اثبات ايتمەك اوچوندە او زمان جديدچيلەر طرفدان پەتەرسبورغ دولت دوماسنا هيئت يوباريلغانلغينى كيترەدرلەر. «قيزيل اوزبيكستان»نىڭ (15. 12. 34) سوزينه كورە گويا «سعدالله خواجە هيئتنىڭ مقصدى حكومت ايله عمومى بر تيل تاپو بولغانلغينى» سويلەگەن ايمش. بو بوتونلەى يالغان بر نەرسەدر. جديدچيلەر هيئتى حكومتكه مراجعتدە ايتمەدى، اونگله «عمومى بر تيل»دە قيديرمادى. هيئت 1916نچى ييلى حادثەسينى تيكشيرو اوچون دولت دوماسى طرفدان مخصوص بر هيئت يوباريليشى اوچون حركت ايتدى وه اونى يوبارتيردى. دولت دوماسى طرفدان بيلگيلەنگەن اوچ مبعوثدەن مسلمان فراقسيونى باشلوغى قوتلوغ محمد توكل وه سوسياليست رەوولوسيونەرلەر باشچيسى كەرەنسكى توركستانغا بارديلار(*). بو مبعوث-

(*) «قيزيل اوزبيكستان» غازيتاسى (15. 12. 34) چوقاى اوغلى مصطفى بيكنىڭدە بو دولت دوماسى هيئتنه داخل بولغانينى يازادر. بو توغرو ايمەس. مصطفى بيكنىڭ دولت دوماسى هيئتنه اعضا بولووى ممكندە ايمەس ايدى. چونكه او مبعوث ايمەس ايدى،

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
تۈگۈرۈچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

لەر طرفدان توپلانيب كيتريلگەن ماتەرياللار سوڭرادان حكومتكه مخالف فرقەلار طرفدان چار حكومتندەن طلب ايتلگەن ايضاحات اساسينى تشكيل ايتدى. شهر، قيشلاقلارنى خراب ايتيب، اوسوب تورغان يەشيل ايكينلەرنى ياندىريب، خالقنى ييرسز، يورتسز آچ قالديرغان، دستە دستە اطرافقا قاچيب كيتيشكه مجبور ايتكەن جزا دستەلەرينى يوباريش ايشندە گەنەرال قوروپاتكين كيمگە تايانغان ايدى؟ — او مەنە شو بر نيچە آى سوڭرا روس پرولەتار ديكتاتورليغى ممثلى صفتى ايله توركستان خلقينى قيريب تالاغان، چارلق اوردوسى سالداتلارينا تايانغان ايدى. انقلاب چيققاندان سوڭ قوروپاتكيننى خلق محكمەسندەن كيم قورتاردى؟ اونى بو آغير جزادان قورتاريب، كوچلو محافظه آستندا پەتەرسبورغغا كيتروچى كشى منفورلەرنىڭ منفورى ايمديكى تاجيكستان فرقە كاتبى گريشكه برويدودر. قوروپاتكين ساويت دورندە اوز چفتلگندە تينچ، راحتگنە ياشاب، اوز اجلى ايله أولدى.

مەنە ايمدى روس گەنەرالى قوروپاتكيننىڭ شو جنايتى اوچون روس بولشەويكلەرى توركستان جديدچيلەرينى عيبلەب اوتورادرلار.

1916نچى ييلى جديدچيلەر قالاى حركت ايتمەلى ايديلەر؟ قولندا تاياقدان باشقا هيچ بر تورلو قورالى بولماغان توركستان خلقينى تيشنىرناغينا قادار قوراللانغان، سوڭرادان «اوقتوبر قهرمانى» بولوب اورتاغا چيقغان چار روسيەسى اوردوسيغا قارشى كورەشكەمى چاقيرمالى ايديلەر؟ طبيعى، بونى ايشلى آلماسلار ايدى. جديدچيلەر چار بويروغينى يوقالتو، هيچ بولماغاندا اونىڭ شرائطينى يەڭيللەتو اوچون كورەشديلەر. دولت دوماسى مبعوثلەرينك كيلوويدە بو بابدا فائدەلى كورولگەن ايدى. اگر بو كونكى روس انقلابينى تمثيل ايتيب توروچى روس سالداتلارى قوروپاتكينلەرنىڭ تولندا كور آلت بولماغان، روس ايشچيلەرى مستملكەچيلك خستەلغنه مبتلا بولماغان بولسايدى، بزدە داها انقلابچى، داها

مصطفى بيك بو دوما هيئتيگه كاتب وه بر درجەگە قادار متخصص-ئەكسپەرت صفتى ايله دعوت ايتيلگەن ايدى.

کیسکین آدیملار آتا آلاجاق ایدیك. جدیدچیلەر کوبدەن بتیریلدیلەر. اونلارنك کوبچیلگی بولشەویك روس جلادلاری قولندا محو اولدیلار. تریك قالغانلاری‌دا تاوش چیقارماسلققا محکومدرلار. بونگله برابر، تورکستاندا پرولەتار دیکتاتورلیغی ممثللەری جواب قایتارو امکانندان محروم بولغان بو جدیدچی ملتچیلەرگه آرقادان تهمت، بهتان اوقینی یاغدیرودان توختامایدرلار. بو هجوم، بو افترا اوقلارینگ معناسی‌دا آپ-آچیق. حاکمیتلەرینك 17نچی ییلندادا بولشەویکلەر تورکستاندا کوچلو بر نیگیز اوستندە تورمادیقلارینی سیزەدرلەر. اونلارغا کوبدەن خراب ایتدیکلەری، محو ایتدیکلەری جدیدچیلك حالادا ایگ قورقولو دوشمان بولوب کورونەدر. تورکستانلیلارنگ ملی مفکوره اوچاغی بولغان جدیدچیلك نیشقی کورونوشدە کوبدەن بتیریلگەن بولسادا، معنویاتی اعتباریله ایمدیگەچەدە توغرو ملی قورتولوش یولینی کورسەتوچی برمشعل بولوب کیلەدر. مەنە شونگ اوچوندە چارلق روسیەسی جدیدچیلککه قارشی کورەشکەن ایدی. ینه شونگ اوچون ساویت روسیه حکومتی‌دە ایمدیگەچه جدیدچیلك روحینا قارشی کورەش یوروتوب کیلمه‌کده‌در.

* * *

سعدالله تورسون خواجەنی «تازەلەش» مناسبتیلە

1. — سعدالله تورسون خواجەنی «تازەلەش» وقتندا فرقه قومیسیونی آلدیغا کیلیب اوگا قارشی یا ایسه اونگ فائدەسیگه شاهد بولغانلار آراسندا نظام‌الدین، میان بزرك، تاشپولات ناربوتا بیك کبی ایسکیدەن تانیلمش کشیلەرنگ آتلارینی اوچراتدیق. بولاردان نظام‌الدین بیلەن میان بزرك 1919نچی ییل 18نچی غینواردا، تاشکنددە، ساویت حربی تومیساری اوسیپوف باشدا اولاراق، بر غروپ بولشەویکلەر بیلەن سول سوسیالیستلەر طرفندان ساویت حکومتیگه قارشی کوتەریلگەن عصیاندان (ساویت مطبوعاتندا بو حادثەنی «اوسیپوف عصیانی» دیب آتایدرلار)

سعداللەنگ اولدەناق خبردار بولماسدان قالماسلغی کیرەك ایدی دیب سویلەگەنلەر. بو ییردە اونی هەم ئەیتب اوتوش کیرەك، که نظام‌الدین‌دە، میان بزرك‌دە بولشەویکلەرنگ هیچ اینانمایتورغان کشیلەریندەن حسابلانادر. نظام‌الدین‌نی بولشەویکلەر «ایکی یوزلو جدیدچی» دیب عیبلەب یورگەن بولسالار، میان بزرك‌نگ اوزبیك ادبیاتی تاریخیگه عائد یازیب چیقارغان بر اثری بولشەویکلەرنگ تهرینی کیتریب، اوگا قارشی شدتلی مقالەلەرنگ یازیلیشیغا سبب بولغان ایدی. لاکن بو دفعه بو ایکی «ملتچی دوشمان» بولشەویکلەر اوچون ایشانچلی کشیلەردەن بولوب تانیلغانلار. چونکه بو ایکی «جدیدچی»نگ شهادتی اوچنچی بر «جدیدچی»نگ سوغا باتیریلیشی اوچون کیرەك بولوب توروبدر...

2. — تاشپولات ناربوتا بیك ایسه «دوستی سعداللەنی آغیر وضعیتدەن چیقاریب آلماق اوچون اورونغان»مش. («پراودا ووستوکا» 17.12.34) لاکن تاشپولاتنگ شهادتینی یالغانغا چیقارماق نیتیله «تازەلەش قومیسیونی» رئیسی بورونغو «چەکیست» پەتەرس چانتاسندان «سابق خوقند حکومتینك رسمی غازیتاسینی چیقاریب، تاشپولاتنگ شو حکومت اعضاسندان بولغانینی اوقوب بیرگەن» ایمش.

مەنە بو ایگ بویوك بر یالغان! تاشپولات ناربوتا بیك خوقند حکومتیگه یاقندان بولسون، اوزاقدان بولسون هیچ قاتناشماغان. پەتەرس بونگدەك خبرنی خوقند حکومتینگ رسمی غازیتاسندان اوقی آلمایدی. «اوقودی» ایسه یالغان اوقودی. یا ساخته بر غازیتادان اوقودی.

3. — «تازەلەنیشی» وقتندا سعدالله تورسون خواجه اندیجانغا دولت دوما قومیسیونی کیلگەن چاغدا «چار حکومتی وە محلی مأموریتدەن محنتکشلەرنگ ناراضیلیغینی بو قومیسیونغا بیلدیریش اوچون دائما چارەلەرنی قیدیرغانلغینی هەمدە شو قومیسیون شرفیگه چاقیریلغان بر ضیافتدە انقلابی نطقلار سوزلەب، کیین مخفی روشدە اندیجاندان قاچیب کیتیشکه مجبور بولغانلغینی» ئەیتکەنمش. («قیزیل اوزبیکستان» 15.12.34).

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە مەقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

سعداللەنك بو دیدیكلەرینی قومیسیون یالغانغا چیقارادر.

بو توغرودا مەن هەم شاهد بولا بیلیر ایدم.

دولت دوماسی قومیسیونی اندیجانغا آوغوست 26دە كیلگەن ایدی. شهر عرفی أداره حالندا ایدی. لاكن دوما اعضالاری — قوتلوغ محمد میرزا توكل بیلەن كەرەنسكی بوگا تاراماسدان اندیجان مسجد جامعیسی حولیسندا بر مەتینغ توپلاشقا قارار بیردیلەر. 3-2 میڭ قادار كشی توپلاندی. (بارچاسیدا توركستانلیلار ایدی). اندیجان پولیس مدیری كیلیب مەتینغ نڭ قانونغا قارشی ایكەنلگی حقندا سویلەگەن بولسا هەم قوتلوغ محمد میرزا بیلەن كەرەنسكی تولاق آسمادیلاردا ییغیلغان خلق آلدیندا نطق سویلەی باشلادیلار. كەرەنسكی نڭ نطقی ایله، خلقنڭ حكومتدەن وە محلی مأموریتدەن ناراضیلق بیلدیرگەن سوزلەرینی ترجمەایتكەن سعدالله تورسون خواجه بولدی. او وقتغی سیاسی وضعیتنی نظردا توتساق، سعداللەنڭ بو حركتی حقیقتاً ییگیتلك وە انقلابی بر حركت دیب تانیلمالیدر. قومیسیون شرفیكه بیریلگەن ضیافتده سعداللّٰهنك «انقلابی نطق سویلەگەنی» هەم حقیقت بولغانی كبی اوندان سوڭ سعداللەنڭ اندیجاندان قاچیب كیتكەنلگی‌دە حقیقت‌در.

4. — بوگا قوشومچا اولاراق شونی هەم ئەیتب اوتوشنی اورونلو تاپامەن، كه اندیجان علما، ملالاری قوتلوغ محمد میرزا وە كەرەنسكی ایله آیریچا مصاحبەدە بولوندوقلاری زمان: «بز توركستان خلقیغا پادشاهنڭ بویروغیغا بویسینگلار دیە آلمایمز؛ چونكه بو بویروغ بزنڭ خلققا قارشی حقسزلقدر» دیگەن ایدیلەر. مەنە اونگچون‌در، كه پەتربسبورغه قایتب بارغاندان كیین قوتلوغ میرزا دوما اعضالەریله حكومت كشیلەریگه: «توركستان خلقینڭ بوتونیسی چار حكومتندەن ناراضی ایكەن»، كەرەنسكی ایسه اوندانداا آرتدیریب: «توركستان خلقی حكومتگه بوتونلەی دوشمان ایكەن» دیە بیلگەنلەر ایدی.

5. — لاكن ایش توركستانلیلارنڭ تیلەدیگنچه بولوب آیاقلانمادی. چار حكومتی او وقت اوزیگه صادق عسكرلەر سونگوسیگا تایانیب بزنی

ییگدی... بونیگله برابر بوتون توركستانغا تاغین برنەرسه آشكار بولوب قالدی، كه او هەم بولسا توركستانداغی روس ایشچی («رابوچی»)، روس موجیك طبقه لارینك بوتونیسنك‌ده بزنك خلققا دوشمان ایكەنلگیدر. 1917نچی ییل انقلاب باشلانغاندان سوڭ بز بو دوشمانلق اورنیغا دوستلق یاراتماقچی بولوب كوب اوروندوق، لاكن وضعیت هیچ اوزگەرمەدی. دوشمانلق دوام ایتە باریب، نهایت «توركستاندا روس پرولەتاریاتی دیكتاتوراسی»غا ییتكزدی... شو دوشمانلق نتیجەسیدر، كه 1916نچی ییل خلقمز باشیغا توشكەن توبسز آغیرلق وە خیانتلەرنی ایندی، 1934نچی ییلی، روس پرولەتاریاتی دیكتاتوراسی بوتون توركستان ملتچی زمرەسینك بوینوغا آتماقچی بولوب اورونوب یاتوبدر.

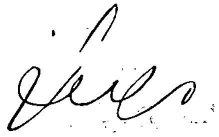

* * *

توركستاندا «تیل سیاستی»

مجموعەمزنڭ اوتكەن نویابر سانندا شو باشلق آستندا چیققان یازیدا بز پەتەرس قومیسیونینڭ علمی شورا، فنلەر قومیتەسی دیب آتادیقلاری دائره وە اونڭ قاراماغیدا بولغان مؤسسەلەرنی تیكشیره باشلاغانینی یازغان ایدیك. مەنە ایمدی بو تیكشیرو نتیجەلەرندەن بعضی بر نقطه لارینی كورسەتوچی ماتەریاللاردا قولومزدا توردر. پەتەرسنڭ تیكشیروگه باشلار آلدندایاق كورسەتوب كیچدیگی كبی بو آختاریش حقیقتاًدا یالغز پەتەرس وە اونڭ فرقەسی اوچون گنه ایمەس، بز توركستان ملتچیلەری اوچون‌ده كوب قیزیق نەرسەلەرنی اورتاغا چیقاردی. نشریاتمزدا ییری كیلدیكچه تماس ایتب باراجاغمز بو مسئلەلەردەن ایمدیلك تیل مسئلەسنه عائد قسمنه گنه توقونوب اوتمه كچی‌مز. («قیزیل اوزبیكستان» 34 .10 .20).

علمی شورا باشلغی آتاجان هاشم اوزینك کیچیشده‌کی «مارقسیزمنی
شرقداغی تیل وه ادبیات حادثه‌له‌رنده قوللانیش ممکن ایمه‌س» دیب
قیلغان ترغیباتینیگ ضررلی وه فرقه‌غا قارشی ایکه‌نینی ایمدی‌گنه آگلا-
غانینی سویله‌یدر. او اوزینیگ بوندای چیقیشلاری ایله «ملتچی، پان‌تور-
کیستله‌ر تیگیرمانیغا سو قویغانلیغینی»دا اعتراف ایته‌در. آتاجان وقتیله
اوزی طرفدان سویله‌نب مدافعه ایتیلگه‌ن «سینهارمونیزم تیمیر قانوندر»
نظریه‌سینیگ‌ده یاگلیش ایکه‌نینی، بونگله اوزینیگ تیل مسئله‌سنده‌گی
موشتومزورلق کورونوشیگه، فرقه‌نیگ تیل قورولوشی ساحه‌سنداغی ملی
سیاستینی بوزوچیلارغا خدمت ایتکه‌نلیگینی‌ده اعتراف ایته‌در.

شو آتاجان هاشم‌نیگ قولی آستندا چالیشقان تیل هیئتی روسلق
روحنداغی املا قاعده‌له‌رینی توزوب، تطبیقاتینی باشلاب بیرگه‌ن، روسچه
آتامالار قوللانو مسئله‌سینی حل ایتب بیرگه‌ن، خلاصه تورکستاندا تورك
تیلی‌نیگ روس تیلی تأثیری آستنا توشوب ایزیلمه‌سی اوچون لازم بولغان
بوتون حاضرلقلارنی کورگه‌ن، بو صورتله روسیه قوممونیست فرقه‌سینك
تیل سیاستی اساسینی تشکیل ایتکه‌ن بین‌الملل تیلگه، روسچه‌غا، کوچو
اوچون لازم کورولگه‌ن بوتون خدمتله‌رینی قیلغان ایدی. ایمدی بو
قادار خدمتله‌رینه رغماً موسقوالی آغالاری آتاجان هاشم‌نیگ یوز فائض
اوروسلاشوب یتمه‌گه‌نینی چیقاریب اونی تورکستان ملتچیله‌ری، پان‌تور-
کیستله‌رگه خدمت ایتکه‌نلك ایله عیبله‌یدرله‌ر. اصلندا ایسه ایش نه آتاجان
هاشم‌نك تورکستان ملتچیله‌رینه خدمت ایتکه‌نده وه نه‌ده روسچیلق تولی
بولماغانلغندادر. بو، غیرطبیعی بر خیالپرستلك اوستیگه قورولغان ساویت
روسیه روسلاشترما سیاستینیگ عملیاتدا ایشکه یاراماغاندان توتقان موفقیت-
سزلکده‌در.

تیل اینیستیتوتنده ایشله‌وچی تورکستانلی ادیب، تیلچیله‌ر ایسه اصل
گناهکارلاردر. اونلار ساویت حکومتی تیل سیاستینیگ آلغا باسماغانلغینك
اصل عامللاری ایمشله‌ر. ساویت حکومتی تیل سیاستی علیهنده چالیشوچی
بوکشیله‌ر یاش تیلچیله‌رنی‌ده اوز تأثیرله‌ری آستنا کیریتب آلیب، اونلار-

نیگ‌دا ساویت حکومتی تیل سیاستنه خدمت ایتوچی عنصر بولوب یتیشووینه
مانع بولماقدا ایمشله‌ر. بوکشیله‌ر تورکستان تورکچه‌سینی روس تأثیرنده‌ن
ساقلاب قالو اوچون قوللارندان کیلگه‌ن بوتون چاره‌لارغا باش اورماقدا،
اوزبیکچه‌نی اوزکیچمیشی ایله باغلاب، ایلك سیرادا او منبعدان فائده‌له-
نیشینی تأمین ایتشکه چالیشماقدا ایمشله‌ر.

اینیستیتوت یاش یازوچیلارغا جهان قلاسیکه‌رله‌ری اثرله‌رینی،
روس پروله‌تار یازوچیلاری اثرله‌رینی کیره‌گنچه اوقوتوب تانیتماغان
ایمش. بو نقطه‌لارنی کیره‌گنچه ایضاح ایته‌بیلمه‌ك اوچون اورتا آسیا بیورو-
سی باشلقلارندان مایوروفنك بر فرقه توپلانیشندا سویله‌دیگی نطقینك بو
بحثکه عائد قسمنه کیرمه‌ك لازم.

مایوروف‌ده قلاسیك ادبیات اثرله‌رینیگ ترجمه ایتیلمه‌گه‌نده‌ن وه
مکتبله‌رده لازمی درجه‌ده اوقوتولماغاندان شکایت ایته‌در. مایوروف
بزگه قلاسیك ادبیات دیگه‌نده نیمه توشونولگه‌نینی، تورکستانلی یاشلار-
نیگ قاندای قلاسیك اثرله‌رده‌ن قاچقانینی‌دا آگلاتیب بیره‌در. مایوروف‌غا
کوره بو ترجمه ایتش، اوقوتوش ایشنده‌کی آقساقلق ترجمه ایتوچی،
اوقوتوچی کوچله‌رنیگ یوقلغندان بولماسدان «شرق یاشلارینی روس
قلاسیك ادبیاتی ایله تربیه ایتمه‌یلك. چونکه اونلار یریك ملتچیله‌ردر»
دیگه‌ن کوب ایشچیله‌رده چوقور اورناشیب قالغان بر نظریه‌نیگ گنه نتیجه-
سیدر. بو نقطه‌نی حکایه ایتوچی مایوروف سوزیگه دوام ایتب «پوشکین،
گوگول، تولستوی وه باشقا بویوك ادیبله‌رنی آتیب تاشلاب بولمایدی.
بوندای حرکتله‌ر زحمتکش شرق خلقلارینیگ مدنی ترقیسی دوشمانلیغی
بولادر» دیدر.

مایوروف‌نیگ اوزی‌ده بر آن اوچون تصدیق ایته‌ر، که دنیادا
پوشکین، گوگول، تولستوی وه باشقا روس یازوچیلاریدان‌دا بویوکره‌ك
یازوچیلار باردر. بر یازوچیدان داها بویوك بر یازوچینیگ بارلیغینی قبول
ایتمه‌ك هیچ بر زمان او بر یازوچینیگ قیمتینی کیمه‌یتمه‌یدر. ایمدی شو
بویوك یازیچیلاردان بریسی یاخود بر قاتاری اوچون روش خلقی کتله-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
يازمىلار ئامبىرى

سندەن، حتى مايوروفلاردان پوشكين، گوگولدەن واز كيچولەرىنى طلب ايتب بولاديمى؟ بونگ جوابينى قوممونيست مايوروف اوزى يوقاريدا بيريب اوتورادر. ايمدى شو احوال روحيەنگ باشقا خلقلاردا، باشقا خلقلارنگ قوممونيست ياشلارندادا بولووينى قبول ايتيشلەرى كيرەك. توركستانلى ياش قوممونيست نيچين روس يولداشم پوشكين، لەرمونتوف، تورگەنەف، دوستويەفسكى وە باشقا روس ملتچى يازوچيلارينى اوقوسوندا مەنم اوچون نوائى، فضولى، مخدوم قولى، آباى، ماغجان، چولپان، فطرت وە باشقالار ياساق بولسون؟ — ديگەن سورغونى بيرەدر. نيچين مەنگە پوشكين نى اوقوش مجبورى بولسوندا پوشكين دەن متأثر بولغانلىغى قبول ايتيلگەن آباى ممنوع بولسون» ديدر. روس قوممونيستينى پوشكيندەن آيرماغان عامل توركستان قومسومولينىدە آبايغا، مير يعقوب دولاتغا، چولپانغا باغلايدر. بونگ اوچون هيچ بر زمان نە آباينگ نە مخدوم قولىنگ وە نەدە باشقا بريسينگ پوشكين ايلە برابر قيمتدە بولوويدە ايجاب ايتمەيدر... بر روسنگ قاراشندا پوشكيننگ باشقا كوب يوكسەك يازوچيلارنگ تولدورا آلماديغى نقطەلارى بولغانى كبى بر توركستانلىنگ قاراشندادا اوز يازيچيلارينگ نە پوشكين وە نەدە باشقا داها بويوك بر يات يازوچى طرفندان تولدورولا آلماياجاق نقطەلارى باردر. بو روح مسئلەسيدر. هەر خلق هەر نەرسەدەن اول اوز حياتى احتياجنە كورە اوز روحندان توغوب اوزينە قارالب يازيلغان ادبيات، بو معنادا بر صنعت ايستەر. بو جهت تولغاندان سوڭ داها سيرەك طبقە اوچون باشقا ادبياتنگ اورنەك اثرلەرى مسئلەسى توغادر.

مايوروف سوزندەن بعضى بر توركستان ايشچيلەرندە روس قلاسيك ادبياتينى اوقو ييرندە كوبرەك اوز شرقليلاريمز ايلە مشغول بولوشمز كيرەك ديگەن فكردە بولغانلىغى آڭلاشيلادر. مەنە شو نقطەغا اشارە ايتب مايوروف «مەن فردوسينى هيچ بر صورتلە رد ايتمەيمەن. فقط بونگلە برابر نە اونى وە نەدە باشقا شرق يازوچيلارينى روس وە غرب يازوچيلارى ايلە قارشيلاشتريب بولمايدر» ديدر. مسئلە يالغز فردوسى وە باشقا بر شرقلينى

هەر قانداى بر روس ايلە قارشيلاشترودانغنا عبارت بولماى، اصل مسئلە يوقاريدا ديديگمز كبى، أوزلوك، ياتلق، روح مسئلەسيدر. اگر توركستانلى بوكون روس اديبلەرينى اوقودان قاچينسا بونگ گناهى ينە ساويت حكومتندەدر. چونكە او بو ادبيات، صنعتنىدە اوزينك قارا، روسلاشترما سياستنە آلت ايتب كيلەدر. توركستانلىنگ بو نقطەدا نيمەدەن قاچقانينى مايوروفنگ اوزى آچيب بيرمەكدەدر. او زورلە اوزينە آشيلانماقچى بولغان روسلق روحندان، «روس كولتورى تأثيرى» ديگەن نەرسەدەن قاچماقچى بولادر. او، اوزينى طبيعى يولندا، اوزليگينە طرف انكشافدان ساقلاماقچى بولغان قارا كوچدەن قاچادر.

مايوروفلار توركستان ياشلغندا فردوسىگە قارشى معين بر علاقەسيزسەلەر اونگ سببىدە آچيقدر. او تيل مسئلەسى ايمەس، باشقا بر نقطەدان كيلەدر. فردوسىنگ يورتى ايلە توركستان اوز تاريخينگ باشندان اعتباراً آزدر-كوبدر بربرينگ مقدراتى ايلە باغلانيب كيلمەكدە، عينى وضعيتدە كيتەجەك مملكتلەردر. اونوتماسلق كيرەك، كە موضوعينك مهم بر قسمينى «ايران-توران» مسئلەلەرى تشكيل ايتكەن بو أولمەس صنعتكارنگ اثرى بر توركستانلى خاندانڭ همتى ايلەوجودە كيلمشدر. بونلارنگ بوتونيسى اوستنە بوندان ميگ ييل اول فردوسى اوز يورتينك باشندان كيچكەن بر استيلا دورى حادثاتينى تصوير ايتەركەن روحى عصيان ايتب، فلكنگ يوزينە توكورگەن ايدى. بوكون او بويوك شرقلينگ ميگ ييللغينى بايرام ايتب، روحينى تعزيز ايتەركەن هەر توركستانلى اوز يورتينك، فردوسينك عصيان بايراغى كوتەرديگى دوركە قاراغاندا، يوز كرە آغير بر استيلا آستندا بولونديغينى ايسلەمەى، تقديرنگ قحبەلگينە توكورمەى اوتە آلمايدر.

نهايت مايوروف «ساويت حكومتينگ هيچ بر زمان فردوسى وە خواجە نصرالدين كبى اثرلەرگە قارشى بولماغانلىغنى سويلەمەكلە ايشنگ ايچندەن چيقماقچى بولادر. توركستاندا تيل مسئلەسى ديركەن، بو يولدا كورەش يوروتاركەن بو قادار سادە توشونولمەيدر. موضوع بحث مسئلە

تورك تیلی وه اونگ پارچالانووی ، اونگ ساویت حکومتی طرفدان بالتالانووی ، ساویت حکومتینگ زورله کیچیریب تطبیق ایتدیرمه‌کده اولدیغی املا وه آتامالار ، تورك تیلینگ اوز قاراقته‌ر ، قاعده‌لاری وه یات سوزله‌ر مسئله‌لری توشونولدیگی کبی ، ادبیات دیرکه‌نده‌ه ساویت حکومتی طرفدان کومولگه‌ن ملی ادبیاتمز اثرله‌ری ، سدچین آرقاسندا قالدیریلغان ادبیات وه قلمله‌ری سیندیریلب آتیلغان تورکستان یازوچیلاری مسئله‌سی توشونوله‌در. مایوروفلار ایسه بو نقطه‌لارغا هیچ یاناشماقدا ایسته‌مه‌یدرله‌ر. چونکه ایشله‌رینه کیلمه‌یدر ، اینتریغالارینا اویمایدر.

ایسه‌ن تورسون.

★

17 قات قوم آستندا قالغیر یارامسز بر حرکت

زکی ولیدی بیك مهاجرتده ، تورکستان ملی مرکزی اعضاسی بولوب توردیغی بر چاغدا ، 25 .12 .24 تاریخنده «په‌ك سایغیلی یولداشی» ستالین‌غا یازدیغی مکتوبنده — «مه‌نم علم ایله سیاستنی بربرنده‌ن آنیقلاب آیرووماغا اینانا آلاسز»(*) دیب یازغان ایدی. «سایغیلی یولداشی» ستالین‌نگ بوگا اینانیب ایناناغانینی بیلمه‌یمه‌ن. اما مه‌ن اوزوم بو ادعاغا اینانمایمه‌ن. اوتکه‌ن ییل اورتالارندا زکی‌بیك طرفدان استانبولدا نشر ایتیلگه‌ن «17 قوم آلتی شهری وه صدری مقصودی‌بیك» باشلقلی کتابچا بو حکممزنگ اڭ کوچلو دلیلی بولسا کیره‌ك. هه‌ر چند کتابچاغا علمی بر اسم بیریلیب ، حتی «تورکستان بیلیك» دیگه‌ن قیزیقارلق عنوان‌دا تاپیب اوستنه یاپیشتریلغان بولسادا ، ایچنده علمگه کوب آز اورون بیریلگه‌ن. 60 بیتلك کتابچانگ 20 بیت‌گنه‌سی علم بحثنه بیریلیب ، 6 بیتی زکی ولیدی‌بیك‌نگ ترجمهٔ حالی ، اثرله‌ری ، مجموعه ، غازیتالاردا

(*) روسچه‌سی: „Можете полагаться, что я совершенно ясно отличаю науку от политики“.

چیققان مقاله‌له‌رینه(**) ، قالغان 34 بیتی ، یعنی کتابنگ یارمیسندان آرتیغی زکی‌نگ صدری مقصودی وه عیاض اسحاقی بیکله‌رله بولغان شخصی مناقشه‌له‌ری وه تاتار دوشمانلیغی پروپاغاندالاریله تولغان. زکی‌نگ بو «17 قوم آلتی شهری» حقنداغی علمی مسئله‌نی اورتاغا قویوشینا علاقه‌دار دائره‌له‌ر قاندای قارارلار ، بز اونی بیلمه‌یمز(1). آنجاق زکی‌نگ کوزه‌تدیگی سیاست ، بورونغو‌-چارلق دوری آلما‌-آتا پولیسی باشلوغی پوروتیکوف(2)نگ مسلکداشی عبدالحی تربانعلییف طرفدان قبول کورولوب تورادر. (تربانعلییف طرفدان چیقاریلماقدا بولغان «یه‌گی یاپون‌مخبری»نگ 22نچی سانینا باقیلسین).

مه‌ن زکی بیکنگ صدری وه عیاض بیکله‌رله بولغان شخصی دعوالارینا قاتیشو اویندان کوب اوزاقمه‌ن. اگرده زکی بیك بو اثرینی «تورکستان بیلیك» دیگه‌ن اسم آستندا چیقارماغان ، یازیسینی عموم روسیه تورکله‌ری ملی حرکتی ساحه‌سینا کیریتب یوبارماغان بولسایدی ، مه‌نده

(**) زکی بیك ترجمهٔ حالنه دائر «پاول وه‌تنیك» دیگه‌ن بر کشی طرفدان یازیلغان بر یازیدا داها کیڭ معلومات بار. زکی بیك کتابینك 4نچی بیتنده‌کی بوکونکی تورکیه‌ده حاکم تاریخ علمی جریانیغا قارشی بولماغانلیغی ادعاسی رذیه‌سینی‌ده مه‌نه شو یازیدا تاپماق ممکن. اثرنده زکی بیك مقاله‌له‌رینی‌ده تولوق کورسه‌تمه‌گه‌ن. «زنامیا باربی» اسملی سول سوسیالیست ره‌وولیوسیونه‌رله‌ر مجموعه‌سینك 1925نچی ییلی 9/10 نومروسنده چیققان مقاله‌سیله 1928نچی ییلی 17 آپریل ، 21 اوقتوبر ، 16 نویابرنده ؛ 1929نچی ییل 20نچی غینوار ؛ 1931 نچی ییل 18 غینوار «راپور» وه باشقا یازیلاردا علاوه ایتیلمه‌لی ایدی.

(1) زکی ولیدی بیك اوز علمی شهرتینی تورغوزماق اوچون «قوم آستی» شهرله‌ر مسئله‌سی ایله اوغراشماسدان مرحوم رشید غالب بیکنك سویله‌دیکله‌رینه ، آینقسا اونگ تورك تاریخ قونغره‌سی مضبطه‌لارینك 385-388 بیتله‌رنده‌کی قسمنه جواب بیریشی کیره‌ك ایدی. زکی بیك تورکیه اونیوه‌رسیته‌سنه قایتا بیلمه‌سی آرزوسینی «17 قوم آلتی شهری» بحثی ایله ایشکه آشیرا آلمایاجاقدر. او بو ایسته‌گینه ایریشه بیلمه‌ك اوچون هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول اوز «علم خورجونینی» مرحوم رشید غالب‌بیك طرفدان آچیق وه آیدین قیلینب سویله‌نگه‌ن «شوروم بوروم»لاردان تازله‌وی کیره‌ك.

(2) بو کشی گه‌نه‌رال قوراپاتکیننك خاطراتیندا کورسه‌تووی بویونچا وقتیله تورکستان قازاق ، قیرغز تورکله‌رینك اون میڭ ده‌سیاتینده‌ن آرتیق ییرینی تارتیب آلغان پوروتیکوفنك اوزگنه‌سیدر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بو یازینی جیم‌جیت قارشیلاب کیچیب کیته‌ر ایدم. مسئله‌نگ زکی بیك طرفدان قویولوش طرزی بزنگ‌ده وضعیت آلیب اوتوشمز مجبوریتینی سیزدیره‌در.

زکی بیك بزنی 1917نچی یبلی انقلابی باشلارینا قایتاریب اوتورادر. او، او زمانلار سویله‌نب ایشله‌نگه‌نله‌رده‌ن بزنگ تورك اوروغلاری آراسنداغی کیله‌جه‌ك مناسبات اوچون قانونلار چیقارماقچی بولادر. زکی یازیسندا بوتون همت وه دقتینی «17 قوم آلتی شهری »نده‌ن زیاده بعضی بر تاتار جماعت خادملاری طرفدان 1917نچی یبلی انقلابی باشندا اوتکه‌زیلگه‌ن «خطا وه گناهلار »نی قوم وه توزلار آستندان قازیب چیقاریشغا صرف ایتکه‌ن.

1917نچی یبلی انقلابی باشلارندا بزله‌ر بوتونمز فه‌ده‌رالیست، اونیتاریستلك کبی عمومی بر حاستالق تأثیری آستندا ایدیك. بوتونه‌زنی قاپلاب آلغان بو حاستالق روس انقلابچی ده‌موقراتیسنه بولغان کوچلو ایناچیمزدان توره‌گه‌ن‌ایدی. بوروسیه‌انقلابچی‌ده‌موقراتیسنه‌ایناںچ‌باقیمندان فه‌ده‌رالیست وه اونیتاریستله‌ر آراسنداغی فرقنی بریسینگ روسیه‌دولتچیلگی دوشمانلیغی، ایکنچیسینگ اوگا دوستلغی شکلنده ایضاح ایتب بولایدی. بو جهت هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول تورك اوروغلارینگ اوتوردیغی دائره‌نگ وضعیتنده‌ن کیلیب چیققان بر نه‌رسه‌در. اگرده بز تورکستانلیلار (ایسکیده‌کی تورکستان ولایتینی دیمه‌کچی بولامه‌ن) 1917نچی یبلی انقلابی باشندایاق ملی استقلال پروغرامینی اورتاغا قویسایدق، خلقمز ایچنده برده قارشیلق چیقماغان بولووینا مه‌ن اوزوم شبهه ایتمه‌یمه‌ن. بونگله برابر بز برده‌ن بره بو یولغا توشوب کیته آلمادق. چونکه، برنچیده‌ن یوقاریدا دیدیگم کبی، روسیه انقلابچی ده‌موقراتیسنه‌کوب ایناںب قالغان ایدیك. ایکنچیده‌ن اوزکوچمزگه، اوز دولتمزنی قوروب، یورغوزوب کیته آلوویمزغا ایناںا آلمادق. روسیه ایچنده قالا توروب یورتمزغا اوز ایچکی أداره‌سینی قورماق حقینیءغنا ایسته‌ب، فه‌ده‌راسیون سیسته‌مینی ایسته‌دك. ایدیل بویینداغی تورك‌تاتارلارنگ وضعیتی ایسه بزنیگکنه هیچ‌ده

اوخشاماس ایدی. او زمانغی شرائط آستندا فه‌ده‌رالیزمنگ‌ده او طرفداغی تورك‌تاتار خلقینگ صرف ملی‌مدنی ایشله‌رده‌ده ییته‌کچیلکنی قولدان بیریب قویووینا سبب بولووی قورقوسی توشدی. ملی‌مدنی مختاریت (یعنی «اونیتاریزم») مسئله‌سی مه‌نه شو توشونچه بیله‌ن او زمانغی ایدیل بویی تورك‌تاتار جماعت خادملاری کوپچیلگی طرفدان ملی حق وه حقوقلارینی، هیچ بولماغاندا، ملی‌مدنی حرکت شکلنده ساقلاب قالو اوبی ایله قبول ایتیلیب، آلغا سورولگه‌ن بر نه‌رسه ایدی.

زکی بیك موسقواداغی عموم روسیه مسلمانلاری قونغره‌سنده‌ن اوزون اوزادی بحث ایته‌در وه بو قونغره‌ده روسیه تورك مسلمانلارینگ بربریله باریشماس دوشمان درجه‌سنده، اونیتاریست‌فه‌ده‌رالیست دیگه‌ن ایکی فرقه‌غا آیریلغانینی چیقاریشغا اورونادر. حقیقتده‌ده ایش شوندایمی ایدی؟ — شو عموم روسیه مسلمانلاری قونغره‌سی بر اجرا قومیته‌سی سایلاب تارقالدی. مه‌نه بو اجرا قومیته‌سی رئیسلیگنه غالب فه‌ده‌رالیستله‌رنگ بری ایمه‌س، مغلوب اونیتاریستله‌ر باشچیسی مرحوم احمد بیك صالحاتی سایلانغان ایدی. بو اوزی نیمه‌نی سویله‌یدر؟ — هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول اونیتاریست وه فه‌ده‌رالیستله‌رنك زکی‌بیك طرفدان کورسه‌تیلدیکی کبی بربرینك باریشماس دوشمانی ایمه‌س، ته‌رسینه، «بریسی چاپانینی سولغا، ایکنچیسی ساغغا دوگمه‌له‌مه‌ك» ایسته‌گه‌ن، بربرنده‌ن آیریلماس قارداشلار بولغانینی کورسه‌تسه کیره‌ك.

زکی بیك تصویری ممکن بولماغان درجه‌ده بر «تاتار ایمپه‌ریالیزمی» واهمه‌سی تأثیری آستندا قالغان. او مه‌نه شو «تاتار ایمپه‌ریالیزمی» دیگه‌ن نه‌رسه ایله تورکستانلیلارنی، بوتون تورك، حتی مسلمان عالمینی قورقوتماقچی بولادر. باشقا تورك وه مسلمانلارنی بر طرفغا قویوب توروب زکی‌بیکنگ مه‌نه شو 1934نچی یبلی تورکستانلیلارنی عجایب «تاتار هه‌گه‌مونیسی» خیالی ایله قورقوتماق اوبینی آلایلق. بو اوزی‌ده یاشلی‌باشلی بر کشینی بالالق دورنده قورقوتا تورغان «بوجو» ایله قورقوتماق ایسته‌گه‌نگه اوخشایدی. زکی بیك‌ده قیزیق دیه‌رلك درجه‌ده بر

تاتار دوشمانلیغی حاستالیغی بار. 1924نچی ییلی زکی بیك بەرلینده عیاض بیکدەن خفه بولوب قالیب مەنگه «عمرنده بر کلمه تاتارچا سویلەمەس، یازماسلققا آند ایچکەنینی» یازغان‌ایدی. 1928نچی ییلی تورکستان حقندا یازدیغی بر مقالەسینك «تورك ییلی» کتابندا باسیلمای قالغانینی ایسه «تاتار آقچورا اوغلی یوسف بیك بر باشقرد مقالەسینی نشر ایتمەك ایستەمەدی» دیب ایضاح ایتب یوردی. باشقرد اوردوسی ضابطی علی احمد ولییف‌نگ خیانتینی‌ده اوکشینك تاتار بولغانلیغی ایله تفسیر ایتب یازادر. (بو حقدا مجموعەمزنگ اوتکەن سانداغی مخصوص یازیمغا مراجعت ایتیلسین.) فقط خائنلارنگ خائینی شریف ماناتوف‌نگ خیانتی نیمه ایله ایضاح ایتیلەر ایکەن؟ وقتیله عیاض اسحاقی بیکنی (غالبا یالغز اونی گنه ایمەس) چار حکومتی پولیسنه توتوب بیرگەن؛ آنادولو ملی قورتولوش کورەشینگ ایگ آغیر زمانلارندا بولشەویکلەرنگ تورك اوردوسی تشکیلاتینی بوزو ایشلەرنده چالیشتردیقلاری آگەنت مەنه شو شریف ماناتوف ایمەسمی ایدی؟ بو خیانتلەرنگ بوتونیسنی ماناتوف باشقرد بولغانی اوچون‌گنه ایشلەدی دیب بولادیمی؟! «پروفەسور» زکی ولیدی بیك مەتودی بو-یونچا شوندای چیقسادا، بوندای اویلاو وه سویلەو انسانی وجدان وه منطق قاعدەسنه بوتونلەی قارشی بولادر. بختسزلك، که هیچ بر خلق، هیچ بر اوروغ بوندای خائنلارسز ایمەسدر. هەر قاندای خلقنگ ایچندەن چیقووی ممکن بولغان بوندای خائنلار باشقرد، تاتار، اوزبیك، قازاق-قیرغز، خلاصه هەر بر اوروغدان‌دا چیققان، چیقماقدا وه چیقاجاقدر. بر وه یا بر نیچه کشینگ خیانت، قباحتلارینی بوتون بر خلق اسمنه یازیب قویوش اوچون زکی بیکنگ کبی مخصوص بر «پروفەسور» مەتودی بولوش کیرەك.

مەنه ایکنچی قیزیق بر نقطه. زکی بیك کتابینگ 13نچی بیتنده بر طرفدا بر نیچه تاتار، ایکنچی طرفدا زکی بیك وه بر نیچه تورکستانلی بولغانی حالدا بولوب اوتکەن بر مناقشەنی نقل ایتەدر. 1920نچی ییلی موسقوا قرەملنده بولوب اوتکەن بو حادثه ساویت روسیەسینگ تورك

قسملارنداغی عسکری کوچلەر عمومی روسیه قیزیل اوردوسی شتابنه (ارکان حرب أدارەسنه) آیریم محلی شتابلار حالندامی، یوقسا عینی مرکزنگ «آسیا شعبەسی» واسطەسیلەمی باغلانسینلار دیگەن بحثده، تاتار قوممونیستلەری «آسیا شعبەسی» واسطەسیله، زکی بیك وه یانداغی تورکستانلیلاردا آیریم محلی شتابلار حالندا توغرودان توغرو باش شتابغا باغلانسینلار، دیگەن فکرنگ طرفداری بولغانلار. شو قرەمل توپلانیشندا مەن اوزوم‌ده اشتراك ایتمش اولسایدم، طبیعی مەن‌ده آسیا شعبەسی علیهنه تاوش بیرەجەکدم. فقط بو وقعەدان کیلەجەك اوچون قالایچا بر سیاسی نتیجه چیقاریب بولادر؟ مەن اوزوم حربی ایشلەر متخصصی ایمەسمەن. بونگله برابر مەنم وه هەر بر علاقەدارکشی اوچون‌ده معلوم بولغان بر نەرسه بار، که اوده 1920نچی ییلی موسقوا قرەملنده اوندایمی-موندایمی هەر حالدا تورك أولکەلەرینگ «ملی» عسکرلەرینگ بوتون روسیه عسکری تشکیلاتیغا قالایچا باغلانیش مسئلەسی مذاکره ایتیلمەکده بولغانلیغیدر.

بوکون بز، بورونغو فەدەرالیست وه اونیتاریستلەر، بوتونمز برگه بر مهاجرت جبهەسنده تورامز. بوکون سابق اونیتاریستلەرده عینیله سابق فەدەرالیستلەر کبی استقلالچیدرلار. ایمدی بز سابق فەدەرالیستلەر، زکی بیکنگ اوزکتابندا ایشلەدیکی کبی، بورونغو اونیتاریستلەرنگ بوکونکی ایشلەرینه ایناناماسلق تلقینینه باشلاساق، عجبا سابق فەدەرالیستلەرنگ بو فەدەرالیست اونیتاریستلك فاجعەلاریله قطعیاً علاقەسی، قاتناشی بولماغان بوکونکی ملی یاشلق قارشیسندا اوزلەرینه ایناننچ دعواسینا حقلاری بارمی؟ دیگەن سورغو اوز اوزندەن کیلیب چیقادر. آینقسا بونلاردان تورلو روس فرقەلارینا، حتی او جملەدەن بولشەویگ فرقەسینا، کیریب یورو-چیلارنك قاندای حق دعوالاری قالادر؟ بزنگ کیچمشدەکی فەدەرا-لیست، اونیتاریست، آسیا شعبەسی طرفداری، علیهداری بولوب یوروکبی فاجعەلاریمزنك بوتونیسی روسیه انقلابچی دەموقراتیسنه بولغان ایناننچمز ایله برلکده تاریخ قبرستانینا کومولوب کیتکەن نەرسەلەردر. اونلار حقندا-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

ایمدی تاریخی خاطرەلەرگنه یازیلا آلاجاقدر. اونلارنی سیاسی کورەش ، پروپاغاندا قورالی یاساشغا اورونو ایسه «دەموغوژی» دیب گنه آتالادر.

تأسفکه تارشی ، بزلەرنگ اوز آرا ، بعضاً اولدوقچا جدی ، فکر آیرما لاریمز ، شخصی مناقشه لاریمز بار. بو نوقول شخصی تارتیشما ، مناقشه لارغا خلق وه اوروغلار آراسنداغی مناقشه شکلینی بیریشکه اورونو حقیقتاًده آغیر خیانتدر. مەن آینقسا بونداى تارتیشما لارنی تورکیه افکار عامەسنه کیچیریب ، اونی یا طرفدار وه یا علیهدار قیلیب حاضر لاشغا اورو- نو لارنی کوب بویوك خطا دیب بیلەمەن. تورك افکار عامەسی کیره گنده حکم رولینی اوینایاجاق بر حالدا بو تارتیشما لاردان چیتده قالدیریلما- لیدر. تأسف که زکی بیك بو مهم نقطەنی آڭلامایدی وه یا آڭلاماق ایستەمەیدی.

چوقای اوغلی مصطفی

*

ساویت مملکتنده تورموش

(تورکستاندان یاقیندا قاچیب چیققان بر یورتداشیمزنگ مکتوبندەن)

تورکستاندا قولخوز ، آرتەل وه سەمخوزلار

خوقند بیش آریق رایونیدا کالینین اسمیده کی قولخوز اوچ محله- نگ 120 خوجالغندان عبارت بولوب ، اونگ بر رئیس ، رئیس اورون- باساری ، اونباشیلاری ، میرآبی ، آت باقاری ، مال باقاری وه قاراوللاریله بزلکده 26 نفر أداره خدمتچیسی بار. باشقا لارنگ باریسی محنتکشلەر. بو قولخوزنك 7 باش آتی ، 7 آراباەی وه تورت قوش هوکوزی باردر. اصلنده ، قولخوز سیاستندەن اول ، بو طرفدا 250 خوجالق بولوب ، آزندا 200 آت وه آرابا ، 200 قوش هوکوز ، 500چه سیغیر وه قوی بولوب ، اورتا حالدا خوجالقلار ایدی. حاضر بو خوجالقلارنگ کوپی

بالا-چاقالاریله اوقراینا ، شمالی قافقاسیا وه قسماً اورال هەم سالوفکیەده آچلق ، ساووقلق ، حاستالقلاردان أواوب بیتکەن. یالغز ایکی نفر بالاسز ، خاتونسز قاچیب تاشکندگه کیلگەن. اوشبو خوجالقلار بیریگه قایم بولغان 120 خوجالق قولخوزچیلار برکونده ایشسز قالمایدرلار. قارینلاریدا تویمایدی. یاغمور ، تار یاغسادا اولارنی چیقاریب ایشلەتدیرەدرلەر. اگر قولخوزنگ اوزیده ایش بولماسا ساریغ سو آریغیغا وه دریا بوییغا چیقا- ریب یلغن وه قامیش کیسدیرەدرلەر.

قوش هایداماقدا اوچ تاناب یەر بر نورما سانالیر. هوکوزلەر اوچون سامان ، کونجەره یوق.

1933نچی ییلی بر قاداق فابریق کونجەرەسی 4 سومغا چیقدی. هوکوزلەر بر طرفدا تورسون آداملار اوچونده آزیق تاپیلمادی. شول ییل بر قاداق پینچیلگەن اوروك دەنه گی تورت سوم ، مکه سوتانگ اونی قاداغی اوچ-تورت سومغاچا ، آرپا وه بوغدای اونلاری قاداغی اون-اون بر سومغاچا بولدی. بایاقیش قولخوزچی آریق هوکوز ایله اوچ تاناب یەرنی قاندای هایداسین؟ اوچ کونده هەم هایداب بتیره آلمایدر. اگر زورلاسا هوکوز أولور ، قولخوزچی ینەده آغیر مسئولیتکه تارتیلیر. اگر قولخوزچی اوچ کونده بر پەتەنی آلسا ، او زمان بر کیلو بوغدای آلیر.

هوکوز آچ وه کوچسز ، تراکتور سینیق ، ایشچی آچ وه آیاغلاری ، قوللاری شیشکەن ، نورما قاندای تولسون! 1933نچی ییلنگ کوکلەمی بویوك آچلق ایچنده کیچدی. قولخوزلاردا هەرکون 20-30لەب أولگە- نلەر کورولدی. بیچاره قولخوزچیلار پیشمەگەن خام توت وه تورلو اوتلەرنی ییب ایشکه چیقدیلار. مبادا دهقانلار باشقا بر ایشکه اورونغان بولسالار بر آیدا ایشلەگەن 5 پەتەسی کویدورولوب تاشلاندی وه بر نەرسەده بیریلمەدی...

بایاقیش دهقانلار بورونغو راحت کونلەرینی ، آلتی آی ایشلەب ، آلتی آی راحتلانیب ، هەر هافتا بر قوی سویوب ییب یورگان چاغلارنی

ايسلەب ، ايمدى 6 آيدا بر تاپقير ايت ، پلاو يوزينى كورمەگەنلكلەرينى توشونەدرلەر. مبادا بر دهقاننڭ اويدە بر سيغير ، قوى ياخود برەر پوت بوغداى تاپيليب قالسا «باى» ، «قولاك» ديب شمالنڭ ساووق اورمانلاريغا سورگون قيلادرلار.

بعضاً اونباشيلار قارداشلق تويغوسيلە پاختا نورماسى تولماسادا تولدى ديب پەتتە بيرەدرلەر. او زمان بعضى دهقانلارغا 300ـ500 كيلو بوغداي وە يا آرپا بيريلەدر. فقط بر آزدان سوڭ بولاردا حقوقسزلار قاتارينا كيريب قالادرلار.

فەرغانەنڭ هەر تاماندا جبراً پاختا ايكتيريلير. مبادا پاختا ايچيدە مكە جوخارى ، آشقاباق وە تاربوز ايكيليب قالسا ، آغرانوملار يولوب تاشلاب ، ايككەنى قاتتغ جزالانديرادرلار.

اگر دهقان اويلارى تنيتلغاندا غوزە ، پاختا ، چيگيت ، چيغريق وە چرخ تاپيليب قالسا سورگون قيلنادرلار.

ايسكى زمانلاردا پاختا ايكين يەريمز 20 تاناپچا بولوب ، شوندان 12 تاناب يەرنك برنچى اونومينى كوپنچە 15000 سومغا ساتار وە أڭ ياخشى اوننڭ پوتينى بر سومغا آليب ، واغونلاب اون كيلترەر ايديك. ايمدى بوتون رايوندا بر واغون بوغداى يوق. او زمانلار بر پوت پاختانى 5 سومغا ساتيب ، 5 پوت برنچى نومر آق اون آلير ايديك. ايمدى بر پوت ياخشى پاختاغا بز 20 قاداق قارا آريش اونى آليرمز. مين اوزوم قولخوز اعضاسى ايدم. باغلاريم بوتونلەى قولخوز بولدى. مين اوز باغيمنى اوزوم پايلاماقچى بولدم. فقط نورما حاصل بولمادى. نتيجەدە 500 سوم وە 100 كيلوغرام ايت سالق سالندى. حالبوكە مينڭ اويمدە تاوق هەم يوق. بيوە خاتونلارغادا شونگە اوخشاش سالبقلار سالينادر. شول حال بوتون فەرغانە وە تاشكندگە شاملدر.

اوزبيكستاننڭ دەناو وە سر آسيا رايونلاريدا يەگى آريق تيشلاغيدا 80 خوجالقدان عبارت شالى كارلك بر قولخوز بار. بو رايونلار اوزبيكستاننڭ أڭ منبت وە غەللەگە باى رايونلارى‌در. ساويت حكومتى

بو رايونلاردا دهقانلار طرفدان ايكيلگەن بوغداى ، شاليلارني دهقانلار قوليدان آليب ، اولارغا پەتتە حسابى ايلە آرپا ، آريش بيرەدر. شونڭ نتيجەسيدە 80 خوجالقدان 15ى قالدى. باشقالارى ساويت حكومتى قانونى ايلە ايزيليب آچلقدان أولديلەر. بر قسمى سورگون ايتلدى ، بر قسمى‌دە قاچيب كيتديلەر. اولارنڭ يەرلەرى روس مهاجرلەريگە بيريلمەكدە. شونگە اوخشاش حال بوتون دهقانلار باشيغا كيلتريلمەكدەدر.

سەمخوز اسيرلەرى — تاشكند ، چيرچيق ، خوقند ، شورسو ، ساريغ سو ، چيميان ، اكبرآباد ، حق‌قول‌آباد ، خوجند ، بيك‌آباد وە بوخارانڭ اطرافندا 50 مينگ چە خلق بالاـچاقالاريلە برابر سەمخوز (روسچە «سەميەنويە خوزايستوو» سوزلەرندەن قيسقارتيلغان بولوب «أورنەك اوروغ ايكين خوجالغى» ديمەكدر) اسيرلەريدر. بو حال بوتون توركستان اوچون عمومى‌در. بولار اورتا دهقانلاردان عبارت بولوب خاتون وە بالالاريلە ايشلەيدرلەر. نورمالارينى بتيرسەلەر 600 غرام آريش نانى بيريلير. بو سەمخوزلارداغى اسيرلەرنڭ كوپى كيرلكدەن ساسيب ، حاستالانيب أولوب بيتديلەر.

بيش آريقدا پاختا موسيميدە اويلاريغا ايككەن آشقاباقلارنى سوغاريشدا عيبلەنيب آنچا دهقانلار سورگون ايتليب هلاك بولديلار.

فەرغانە دهقانلاريدان توركستاندان تاشقاريغا ، قافقاسيا وە اوقراينا‌غا پاختا تعليمى اوچون مجبوراً هجرت ايتديرديلەر. بولارنڭ حالى زەلەتير (؟) اسيرلەريگە قاراغاندا بر آز فرقليدر. بو مهاجرلەردەن ترميزگە ياقين يەرلەردە 70 خوجالق بر كيچەدە آفغانستانغا اوتكەنلەر. ايكنچى كيچەدە ينە 30 خوجالق اوتمەكچى بولغاندا خاتون وە بالالار تونولوب قالغانلار. بولارنى ترميز يەگى بازاريدا اسير كبى ايشلەتمەكدەلەر. يوقسول دهقانلار آفغانستانغا قاچاركەن كوپنچە خاتون ، بالالارى دريادا غرق بولوب ، روسلارنڭ زهرلك اوقلاريغا قوربان بولوب ، تريك قالغانلاريدا آفغانستان تاغلارى آراسندا آچلقدان ، سوسزلقدان أولوب كيتمە-

کدەلەر. بو قاچیب، آتیلیب، سویولوب، سوساب أولمەکدە بولغانلار ملالار، بایلار، ایشانلار بولمای بولشەویکلەرنگ وحشتی ایلە تاجیکستانغا پاختا وە باغچاچیلق ساحەسندا معلملك ایتو اوچون جبراً هجرت ایتدیریلگەن فەرغانەنگ یوقسول دهقانلاریدر.

تورکستاندا دینی عنعنەلارغا هجوم — تورکستاندا دینی مقدسات خراب ایتلمەکدە، دینگە قارشی أڭ وحشی حرکت رواکورولەکدەدر(*). بو حال ایشچی صنفینگدە نفرتینی قوزغاتیب، بارچا کوزلەرنی انقلاب شعلەسیگە ساغینچلار ایلە قاراتماقدادر. تورکستان ایشچیلەری تولاریغا قورال کیرگیزە آلسالار کیملەرگە قاراتیب آتاجاقلارینی یاخشی بیلیرلەر. ایشچی صنفی 30 سوم آیلقلاریغا 30 پوت آق اون آلیشلاریلە ایمدیگی 60 سومغا 20 قاداق آریش اونی آلیشلاری آراسنداغی فرقنی یاخشی بیلەدرلەر.

تورکستان دهقانلاری اوز تیلەکلەریلە ایشلەب، اوز اونوملەرینی اوز ایستەگەنلەریچە ساتیب یاشاغان چاغلارنی ایسلەریگە توشوروب، یورتلارینی آلا قارغالاردان قوتقارماق وە اولارنی قووب چیقازماق آرزوسندادرلار. او مقدس معبدلارنگ چایخانە، شرابخانە، زناخانەلەر بولوب، روسلارنگ بوزوقلغینا یاتاق بولوب قالیشینا اصلا چیدەب تورا آلماسلار. قوممونیست تونیدە توغولوب، تربیەلەنگەن یاشلاریمز آلهی بر غیرت ایلە خراب ایتلگەن چینگیز وە تیمور اثرلەرینی توزەتەەك تیلەگینی تاشیماقدالار.

تهر اولسون بولشەویکلەر، یاشاسین یاش تورکلەر!

(*) شو نقطەغە آیتقسا ساویت حکومتینك حجاز وکیلی، دین دوشمانی نذیر تورەقولوفنك مکەدەکی آندیجان باغچاسیدا یاساغان ضیافتلەریگە باریب، اونگ بولشەویکلەرنی یاقلایتورغان نطقلاریغا قولاق آسیب یورگان تورکستانلی مهاجر توغانلاریمزنگ نظر دقتینی جلب ایتەمز.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

اسارت خاطراتمدان

شو یازی اسمی بزگە کوبدەن تانیش بولغان فەرغانە (بیش آریقق)لی بر یورتداشیمزنگدر. بو کشی هەم میگلەرچە تورکستانلیلار کبی ساویت سورگوناەرندە ییللارچا اسیر قالیب، نهایت تورکستانغا قایتب کیلە بیلسە هەم اورادە یاشالمای تاشقاریغا قاچیب چیقماق مجبوریتندە قالغان. اوز اوزندەن آڭلاشیلارلق سببلەردەن بز بو توغانمزنك اسمینی مجموعەمز بیتندە آتامایمز. باشقارما.

1929نچی ییل تاشکند سیاسی أدارەسی زنداننداباکو دارالفنونی طلبەلەریدەن حاجی مراد، موسی، رحمت‌الله وە بر مونچە 19ـ18 یاشلی یاش فدائیلەر ایلە برلکدە 8 آی بر ییردە بولوب، آخردا 8ـ5 ییلغاچا نووـسبیرسك وە اورال طرفلاریغا سورگون ایتلدیك. ایچیمزدە ایسەن شهید، میرزا اکبر میرزا رحیم‌لاردا بار ایدیلەر...

مورمانسکی تیمیر یولندا، سالوفکی لاگرندە تورت مساواتچی ایلە (ایچلەریدە دوقتور جهانگیر زادە بار) تورکستان استقلالچیلارندان میرزا اکبر میرزا رحیم بربریلە اوچراشدیلار...

اندیجان، أوزگند مجاهدلەریدەن متی بیك سالوفکی‌دە 60 یاشندا أولدی. بو مجاهد اون ییلدان‌بەری قینالماقدا ایدی. سالوفکی‌دە موسقوا امامی عبد الودود فتح الدین وە مساواتچیلاردان دوقتور جواد بیك وە ضابط نصرالله ایلە قریم دوقتورلارندان بر مونچە ذاتنی، موکسولەدە (؟) مساواتچیلاردان رحیم وکیلی، اسکندر وکیلی، پاشا زادە حسین، آخوند زادە غلام، علی زادە حسین، علی زادە جبار، سلطان زادە غظنفر وە مجید، قولی زادە ابراهیم، علی اکبر، علی زادە همت، شفیع زادە عبدالله وە باشقا عموم 130 نفر مساواتچی ایلە مصاحب بولدم. بو افندیلەر عمومی ایشلەردە بولوب، اول دفعە 42 کون، ایکنچی دفعە 7 کون، اوچنچی دفعە 53 کون آچلقدا قالیب، نتیجەدە بر قانچا ذات وفات ایتدی. جبار علی حاستالقدان أولدی. مجموعی مساواتچیلاردان 15 نفر وفات ایتدی.

1930دە قوریدە قولی زادە ابراهیم وە ع... افندیلەرگە تاشکندلك

ایشانجان بوری خان، یوسف بیك، روشنعلی اوغلی، دوقتور حاجی ملا اوغلی عبدالله، تاتار توغانلاریمدان کبیر بکر وه بدرالدین افندیلەرگه مصاحب بولدم. بو لاگرده یدی میگ اسیر بولوب 200گه ییتەرلك مسلمان بار ایدی. ایچلەرنده آذربایجاننگ بویوك عالملەرندەن باکو مساوات دارالفنونی معلمی ذکریا افندی وه تاتار-باشقورت عالمی عبدالرحمن افندی، لەزگی عالمی رمضان افندیلەر ایله کوروشدم... بو لاگرده 20 قادار آمریقا، انگلیز، نورویچ یوك واپورلاری قارشیسندا، یکشنبه کونلەری خصوصاً مناخ، پوپ، کشیشلەر برابر مناخ لباسلاریله یاغاچ تاشیر ایدیك. شو ییردەکی بر مناسترده 500 خاتون بار ایدی...

سالوفکیده آچلق، یالانغاچلق، جبر آستیدا 25 میگچه خلق أولدی. 5000 قادار انساندا کەلتەك آستیدا جان بیردی...

(Кемь) = کەمده خیرالدین خان اعلم وفات ایتدی(*). سیورستورای لاگرندادا فاتح سلیمان، ظاهر جان، شاه منصورلار کبی بر کوپ تانیشلارنی اوچراتدم... بیش آریقلق: ...، 34 .12 .21

✶

کتابیات:

تورکستان حقندا بر آلمان پروفەسورینك اثری

1931نچی ییلی کوزده تورکستانغا بر تدقیق سیاحتی قیلغان بەرلین دارالفنونی تأریخ مدرسلەرندەن پروفەسور دوقتور قارل شتەلیننگ شو ییل باشندا «کیچەکی وه بوکونکی روس تورکستانی» نامیله آلمانچا بر اثری چیقدی(**). اثر اورتا حجمده بولوب 82 بیتلکدر. اثرگه نفیس

(*) مرحوم خیرالدین خان اعلم حال حاضرده مهاجرتده یاشاب تورغان مفتی صدرالدین خان افندینك آغاسیدر.

(**) Karl Stählin: „Russisch-Turkestan gestern und heute". 1935. Ost-Europa-Verlag, Königsberg Pr. und Berlin W 35.

کاغدغا باسیلغان 32 رسم ایله 38×27 سانتیمتر بویوکلگنده بر تورکستان خریطەسی قوشولمشدر.

اثر کوب سیستەماتیك یازیلغان. انقلابدان اول وه سوگرا تورکستاندا ظهور ایتکەن مهم وقعەلار بر تاریخچی کوزیله کورولوب قیسقا وه تفرعاتسز نقل ایتلگەن.

اثرنگ 1-25نچی بیتلەرنده یالپی تأریخ وه صنعت تأریخنده تورکستاننگ توتدیغی اورون تأریخچیلەرگه مخصوص بر اسلوبله تصویر ایتلیب، أولکەنگ روسلار طرفندان قاندای استیلا ایتلگەنلگی وه مستملکه قیلنغانلغی قیسقاچا ایضاح ایتلگەندر. 25-38نچی بیتلەرده ایسه مؤلفنگ تورکستان سیاحتی وه اوندان آلدیغی انطباعاتی حقندا کوب مراقلی نەرسەلەر اوچراتیلیر. دقتله مطالعه ایتلەجەك قسمده اثرنگ تورکستاندا ساویت مدنیتی مسئلەسی بابیدر. اثرینگ بو قسمندا پروفەسور شتەلین ساویت حکومتینگ قیشلاق خوجالغی آینقسا پاختا خوجالغی ساحەسندا یوروتا باشلاغان سیاستینی تحلیل ایتەدر. معارف جبهەسندە قیلینب تورغان ایشلەرگه یاقینراق یاناشیب، فرقه حیاتینی وه تورکستان قوممونیستلەری آراسندا کورولگەن عکس‌الحرکت وه سببلەرینی تیکشیریب، کوب اجنبیلەرنگ ایمدیگەچه کوره آلمادیقلاری بر کوب نقطەلارنی آیدینلاشترادر.

چار روسیەسی سیاستینك تورکستان خلقیغا قیلغان تأثیرینی خلاصه ایتەرکەن مؤلف، یالغز فەرغانه ولایتینگ اوزنده بر ییل ایچنده (1914/15ده) اون آلتی میلیون سومدان آرتق قیمتدەکی ییرنگ سرمایەدارلار طرفندان رهن اولاراق یازیلیب، بو صورتله تورکستان دهقانینك موسقوانك اقتصادی اسارتینه توشوب قالغانلغینی سویلەب، چار روسیەسینگ مهاجرت وه زراعت پلانلاری حقندا اثرینگ 17نچی بیتنده توبەندەگیچه یازادر:

«ستولیپین ایله کریووشەیننگ یەگی پلانی توغرودان توغرو پاختا مسئلەسی ایله علاقەدار بولوب، تورکستانیدا سیبریا کبی روس عنصری

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com

ایله تولدورماق ایدی. فقط تورکستان وضعیتی سبیریادان بوتونله‌ی باشقاچا ایدی. کریووشه‌ین‌نگ مقصدی تورکستاندا ینه اوچ میلیون ده‌ساتین یه‌رنی سوغاریب، سولو ایکین یه‌رینی ایکی قات آرتدیرماق وه بو سوغاریلاجاق اوچ میلیون ده‌ساتین یه‌رده‌ن تام بر میلیون ده‌ساتین یه‌رنی پاختا ایکینی اوچون آیرماق یاخود ییللق یگرمه میلیون پوتدان آرتق پاختا اونومی بیره تورغان اوچ یوز میگ خوجالق قوروب، بر یاریم میلیون روس مهاجری یرله‌شترمه‌ك ایدی.

مه‌نه شوندای پلانلارنی اویلاب روسیه سوغوش وه انقلابغا کیردی. تورکستاندا ایسه چار حکومتینگ سوگغو کونله‌ری وضعیت شو درجه‌ده کیسکینله‌شکه‌ن ایدی، که حتی یرلی خلقنگ بر قسمی چارلقنی یقماق اوچون اورونوچی حرکتله‌رگه‌ده یاقیندان رغبت کورسه‌تمه‌کده ایدی. سوغوشنگ قیزغین بر چاغندا، 1916ده، تورکستاندا روسلارچا کو-تولمه‌گه‌ن بر عصیان کوته‌ریلدی. بو قوزغالیش برده‌نبرگه أولکه‌نگ بوتون بورچه‌کله‌ریگه یاییلدی... روسیه‌نگ اقتصادی وه سیاسی جهتده‌ن ضعیفله‌دیگی سیزیله باشلانغان بر آندا کوته‌ریلگه‌ن بو قوزغالیش چوقور ساغینچلار ایله کوتولگه‌ن ملی قورتولوش امیدیله قیلنغان ایدی... او زمانغی تاشکندده‌کی روس عمومی والیسی ئه‌روفه‌یف (Erofeew)نگ جزا وه تهدید آمیز بویروقلاری تأثیرسز قالماقدا ایدی. نهایت 1916نچی یلی آغوست آیندا، یاش ضابطلق دورینی تورکستاندا کیچیریب بو أولکه‌نی یاخشی تانیب آلغان کوروپاتکین‌نگ کوچلو قوشونلاری بو عصیانني باسترا آلدی. توقوز یوزده‌ن آرتق کیشی أولدورولدی، سورگون ایتلدی وه جزالاندیریلدی. یدی سودا یرله‌ر زورلانیب آلندی، کوب مال سوروله‌ری محو ایتلدی. بونگ نتیجه‌سنده ختایغا قاچقانلاردا کوب بولدی. بو عصیانني باسترماق ایشی روسلارغا تورت میگلك تلفاتغا توردی...»

معلوم اولدیغی اوزره پروفه‌سور شته‌لین آلمانیادا روسیه تأریخی بیله‌رمه‌نی اولاراق تانیلمش بر عالم بولوب، سیاسی دائره‌له‌رده روسیه‌نگ

آسیا سیاستینی وه شرقداغی ایمپه‌ریالیزم استقامتینی بیلیشیله معروف بر مؤرخدر. پروفه‌سور شته‌لین، اثرینگ 20نچی بیتنده، انور پاشانگ تور-کستانغا کیلیشنده‌ن بحث ایته‌رکه‌ن کوب تورکستانلیلارچا ایشیتیلمه‌گه‌نلگی محتمل بولغان بر تخمینني سویله‌یدر. بو تخمین‌گه کوره، ساویت حکومتی 1921نچی ییل نویابر آیندا انور پاشانگ تورکستانغا کیره بیلیشیگه موافقت ایته‌رکه‌ن روسیه طرفندان کوبده‌ن تعقیب ایتلیب کیلینگه‌ن بر مهم سیاستنك‌ده تیزره‌ك ایشکه آشیرماق قولایلاشاجاغینی اویلاغان وه روسیه دولتینك استیلا ایتمه‌ك اوچون کوبده‌ن وسیله، فرصت قیدیریب یوردیگی آفغانستاننگ شمالی قسمیله شرقی تورکستانني انور پاشانگ نفوذ وه اینه‌رژیسنده‌ن فائده‌له‌نه‌ره‌ك استیلا ایتب ساویت توپراغینا قوشا آلاجاغینی امید ایتکه‌ن ایکه‌ن. فقط انور پاشانگ بوخارادا اوزاق قالماسدان آو بهانه‌سیله شهر تاشقاریسیغا چیقیب کیتب، جنوب شرقیداغی باسماچیلارغا باریب قوشولماسی وه اولارغا باشلوق بولوب تورکستاندا-غی روس حاکمیتینی یقماق اوچون کوره‌شه باشلاماسی مسئله‌نی هه‌ر کیمگه‌ده آیدینلاتمشدر.

باسماچیلق حرکتینگ تورکستان تورك ادبیاتندا قالدیرغان تأثیر-نده‌ن، تورکستانلی قوممونیست تورار ریسقول‌نگ روسیه اسارتنده‌کی بوتون تورك-اسلاملارنی اولوغ تورکستان دولتی اطرافندا توپلاماق یو-لنداغی تشبثله‌رینگ موسقوادا توغوردیغی انعکاسده‌ن بحث ایتکه‌نده‌ن سوك پروفه‌سور شته‌لین اثرینگ باسماچیلق حرکتنه منحصر قسمینی، 1917نچی ییلغی مختاریت حکومتی رئیسی مصطفی چوقای اوغلی‌نگ «تورکستان باسماچیلق حرکتینگ عاقبتی بزنگ سیاسی کوچسزلگیمز علامتی» دیگه‌ن سوزله‌ریله بتیره‌در.

اثرینگ سوك قسمندا کیتردیگی معلوماتلاردان پروفه‌سور شته‌لین‌نك تورکستان سیاحتندان قایتیب کیلگه‌نده‌ن سوگرادا تورکستان حوادثیله یاقیندان علاقه‌دار اولدیغی آچیقچا آگلاشیلیب توروبدر.

یازیلیشی هه‌م قورولوشی اعتباریله علمی بولانان مؤرخ پروفه‌سور

دوقتور قارل شتەلین‌نگ تورکستان حقنداغی سوك اثری آلمان مطبوعاتینك دقتینی اوزیگەکوب جلب‌ایتدی. اوتکەن‌آی سوگندا مؤلفنك 70 یاشی تولووی مناسبتیله آلمانیانگ معروف غازیتالاری بو اثرنگ تورلو یر‌لەرندەن کوچوروب باسیب، بو صورتله کیگ خلق کتلەسینی‌ده اثرنگ مفهومیله تانیشتریب اوتدیلەر.

اوتتای

✶

شرقی تورکستاندا ختایلار ایله ساویت حکومتی دوستلغی

شرقی تورکستان ملی کورەشی باشلانغان چاغلارغاچا اورومچی ختای حکومتینك ساویتلەر قولندا بر اویونچاق ایکەنلیگی بوتون دنیاچا آشکار بر نەرسە ایدی. وضعیت برآزدا اوزگەریلدی. موسقوا حکومتینك حقیقی آجانی بولغان شرقی تورکستان والیسی جەك-شو-رەك مسلمان-تورك کوتەریلیشی باشلانغاندان سوك قاچیب کیتب، اونگ اورنیغا یەگی والی، یەگی حکومت تورغوزولغان ایدی. بو حکومت ایسە موسقوادان «آیریلغا-نلغینی» سویلەب، حتی بوگا ختای مرکز حکومتینی هەم ایناندرا بیلگەن ایدی. اوقوچیلاریمز خاطرلاسالار کیرەك، کە بیز شرقی تورکستان ملی حرکتی حقندا یازارکەن اورومچی ایله موسقوا مناسباتینك بوزولماسدان بورونغوسی کبی دوام ایتمەکدە ایکەنلیگینی سویلەب کیلدیك.

بزنگ بو یازولاریمزنی یالغانغا چیقاریش اوچون اورونوچیلار آز بولمادی. ایکنچی طرفدان ساویت روسیەسینی شرقی تورکستان تورك-لەری اوچون صمیمی بر دوست ایتب کورسەتوچیلەر هەم بولدی. مەنە ایندی «هوا» برآز تازالانیب کیلمەکدە. اوتکەن غینوار آیندا یاپون پارلامانیندا سویلەدیگی بر نطقندا یاپون خارجیە ناظری هیروتا موسقوا حکومتینگ شرقی تورکستانغا قول اوزاتیب بو اولکەنی «ساویتلەشتر-یشکە» اورونماقدا ایکەنلیگینی آچیق سویلەب بیردی. بولشەویکلەر درحال یاپون ناظرینگ دیدیکلەرینی یالغانغا آیلانترماقچی بولوب، شرقی تورکستانداغی توزغالیشنی اینگلتەرە ایلە یاپونیانگ سیاسی اینتریغالا-

رندان توغدوروب بو ایکی دولتنگ هەر قایوسینگ شرقی تورکستان «تختیغا» «پادشاهلار» هەم تعین ایتب قویدوقلارینی یازدیلار.

بولشەویکلەرنگ یالغان سویلەدیکلەری آچیلیب قالدی. غینوار 27دە بعضی آوروپا غازیتالاریندا باسلیب چیققان، شانخایدان بیریلگەن بر تیلغراف خبریگەکورە، ختای مرکزی حکومتینگ سوراغیغا جواباً اورومچی غوبرناتوری جنرال «چەن-سی-شەی» ساویت حکومتیله یاقین سیاسی دوستلق مناسباتدا بولوب، بولشەویکلەردەن تورلو متخصص وە مأمورلەر چاقرتیب، هەمدە «شرقی تورکستاننگ اقتصادی انکشافی» اوچون اولاردان قرض آقچا آلا باشلاغانینی بوینوغا آلیب اوتوروبدر. دیمەك بوکونگی اورومچی حکومتی هەم ایسکی «جەن-شو-رەك»غا اوخشاب موسقوا چەنگەلیگە توشکەن، چونکە موسقوا متخصصی، موسقوا مأمورلەری وە موسقوا آقچاسی نوقول موسقوا فائدەسی اوچون‌گنە خدمت ایتەدرلەر. اونی هەم بیلیب توروش کیرەك، کە شرقی تورکستان ختای حکومتی ساویت روسیەسیگە هیچ قاندای بر شرط قویا بیلیش وضعیتندە ایمەس، بونگچون یتەرلك کوچی یوق.

شرقی تورکستاندا «موسقوا فائدەسی» ایسە بو اولکەنگ سوزدە ختای ولایتی بولوب قالا باریب، ایشدە موسقوانگ حمایەسی آستندا تورماغی دیمەکدر. ساویت روسیەسینگ ایگ ایستەمەدیگی وە ایستەمە-یەجەگی بر نەرسە بولسا، او هەم شرقی تورکستان ملی استقلالیتی‌در.

آینیقسا بر نقطە بوکونلەردە آیدینلاشیب قالدی: بعضیلارینگ «شرقی تورکستان تورکلەرینگ دوستی» دیب تانیتماقچی بولغان ساویت روسیەسی خواجە نیاز حاجیم‌غا «یاردەمینی» اوکشی شرقی تورکستان جمهوریتینگ رئیسی آتالیب تورغانیدا ایمەس، جمهوریت بایراغینی تو-شوروب ختای حکومتیگە بیریلگەندەن سوگغنا، هەم شو شرط بیلەن‌گنە یتکزیب توروبدر.

لوندوندا چیقا تورغان «هەرالد تریبون» غازیتاسندا (16. 1. 35) شرقی تورکستانی کیزیب کیلگەن ایتالیان سیاحی اورلاندینی (Orlandini)

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com

نگ شرقی تورکستاندا روس قوممونیستلەرینگ تیرەن نفوذ قازاندیقلاریغا شاهد بولا تورغان بر مقالەسی باسیلغان. بو مقالەسندە اورلاندینی ، وقتیله 5000 قادار روس عسکرینك شرقی تورکستاندا سوغوشغا قاتناشیب ، اورومچیدەکی ختای والیسینی قوروب قالغانینی سویلەیدر. م.

*

بولشەویك والەریان کوییبشەف أولدی

1935 .1 .25دە ، موسقوادا ، ساویتلەر اتفاقی حکومت باشلوغینك اورونباساری والەریان کوییبشەف وفات ایتدی. بولشەویك باشلوقلاری آراسندا آغیزغا کوبرەك آلینیب ، کوزگەکوبرەك کورونوب یورگانلاردان بولغان بو کوییبشەفنگ اسمی تورکستان ملی فاجعەسیله سیقی باغلیدر. 1919نچی ییل آخرلاریندا ایچکی روسیه ایله تورکستان آراسینی قاپاتیب تورغان «اورەنبورغ جبهەسی» بوزولغاندان سوڭ ، ئەلیاوا ، رودزوتاق ، فرونزە ، بوکی وە غالاشچەکین ایله برلیکدە ، کوییبشەف موسقوادان تعیین ایتیلگەن «تورکستان قومیسیونی» (بولشەویکلەرنگ «تورك-کامیسیا» دیدیکلەری)نگ اعضاسی اولاراق تورکستانغا کیلگەن ایدی. او وقتغی تورکستان وضعیتی هەر بر تورکستانلیغا معلومدر.

کوییبشەفنك تابوتی باشندا سویلەگەن نطقندا اکمل اکرام: «قوتلی فرقە تشکیلاتی یوق ایدی؛ ایش باشنداغیلار فرقە اعضاسی بیلەتیگە ایگە بولغان بویوك روسیه مستملکەچیلەری ایله پان-تورکیست ، پان-اسلامیستلەردەن گنە عبارت ایدیلەر» دیدر. کوییبشەف درحال بو وضعیتگە قارشی حرکت یورگزا باشلاب ، «لەنین ملی سیاستی» چزیغینی توغرولاب آلیب کیتە بارغانمیش. («ایزوەستیا» 35 .1 .28).

کوییبشەف وە اونگ یولداشلارینگ ایشلەدیکلەرینی بیز جودە یاخشی بیلەمز. اولار «بویوك روسلق مستملکەچیلەرینی» تینچ قویا توروبدا ، «تورکچیل» دیب آتادیقلاری توراز ریسقول ، سعدالله تورسون خواجە ، نظام‌الدین خواجەلەرنی ایش باشندان هایداب چیقاریب ، اولارنگ اورونلاریغا موسقوانگ صادق یاللانما مأمورلەری نذیر تورەقولف(*) وە باشقالاردان عبارت تورکستان قوممونیست فرقەسینگ مرکز قومیتەسی »نی بیلگیلەگەنلەر ایدی. بزگە بو معلوماتنی یازیب قالدیرغان بولشەویك سافاروف: «بونی (یعنی «تورکچیل بولشەویکلەر» اورنیغا یاللانما موسقواچیل نذیر تورەقولفلارنگ تعین ایتلیشینی) مملکتنگ یالغز ایچکی وضعیتی گنە ایمەس ، حربی وە سیاسی وضعیتدە طلب ایتەر ایدی » دیدر...

بوخارا خلق جمهوریتی اعلان ایتلگەندەن سوڭ (1920نچی ییل ، سەنتابر) کوییبشەف بوخاراغا ساویت حکومتینگ وکیلی بولوب تعین ایتلگەن ایدی. کوییبشەف بورادادا «تورکچیل‌لەر»نی سیقیب ، موسقوا فائدەسیگە یاللانما خدمتکارلار آراشترا باشلاب ، روس قیزیل اوردوسیغا تایانیب ، بو ییردە هەم پلانینی ایشکە آشیریشغا موفق بولا آلغان ایدی...

اوتکەن 1934نچی ییلی آخرلاریندا کوییبشەف پاختا پلانینگ اورونغا کیلمەی قالیشینك سببینی تیکشیرمەك اوچون تورکستانغا کیلدی وە اونگ «عیبلیلەرنی» کورسەتیب بیرمەسی نتیجەسندە اونلارچا تورکستانلی آتیب أولدورولدی؛ یوزلەرچەسی قاماقخانە وە سورگونگە حکم أیتلدیلەر. (بو توغرودا مجموعەمزنگ دەقابر سانیداغی باش مقالەسیگە باقیلسین).

اکمل اکرام ، آتابایف ، رحیمبابایفلارنگ یغلاب تابوتی باشنداغی نطق سویلەدیکلەری («ایزوەستیا» .1 .28) ، فیض‌الله خواجە ، توراز ریسقول ، حتی «تورکچیلگی» اوچون اوشال کوییبشەفنگ کورسەتووینچە وقتیله ایش باشندان قوولغان توراز ریسقولنگدە باغری ایزیلیب «اونوتولماس بر سیما» دیب («ایزوەستیا» .1 .26 وە 27) روحیغا مقالەلەر باغیشلاب یوردیکلەری «بولشەویك دولت کشیسی» کوییبشەف مەنە شودر.

هامش: ساویت حکومتی «ویاتقا» شهرینی کیروف نامیغا «کیروفسك» آتاغانیدیك ، «سامارا» شهرینی کوییبشەف نامیغا «کوییبشەف» ، «اورتا ایدیل» أولکەسی «کوییبشەف أولکەسی» آتالسین دیب قارار چیقاردی.

(*) نذیر تورەقولوفنك ضیافتندەن مست بولوب یورگان جدە وە مکەدەکی تورکستانلیلار نظر دقتینە!

آمريقا-ساويت روسيه مناسبتى

شمالى آمريقا بيرلەشيك جمهوريتى ايله ساويت روسيه آرالارندا كوبدەن بيرلى بولوب كيلگەن اقتصادى وە آينيقسا بورج (قرەديت) مسئلەلەرى خقنداغى مذاكرەلەر 31. 1. 35دە نتيجه بيرمەسدەن بيتدى. بولشەويكلەر كەرەنسكى حكومتى دورينده آمريقا طرفدان روسيه گه بيريلگەن بورجنى تانيماسدان، آمريقا حكومتندەن قسماً 8، قسماً 20 ييلغاچا بورج سوراغانلار ايدى. آمريقا حكومتى اونى قبول ايتمەدى. آخردا بولشەويكلەر اوچون بويوك اميدلەر بيلەن باغلانغان آمريقا-ساويت-روسيه سياسى مناسبتى «چيقماز بر كوچەگە» كيريب قالدى.

شونى هەم ايسلەتيب اوتوشيمز كيرەك، كه ساويت تيشقى ايشلەر تومیسارى ليتوينوف آمريقا ايله سياسى مناسبت توزاركەن (16. 11. 33) موسقوا حكومتينىڭ آمريقاغا قارشى ايسكى بورجلارنى تانيماسى امكانى بارلغينى آڭلاتقان ايدى. اگر ساويت روسيەنىڭ بورجلارنى تانيماى تورغانلغى باشداناق آشكار بولسايدى، آمريقا شبهەسز اونى رسماً تانيماس دا ايدى.

ايندى، بولشەويكلەر طرفدان آلدانغانلارينى كوروب قالغان آمريقالىلار، آينيقسا پارلامان وە اقتصادى دائرەلەرى، ساويت روسيه بيلەن سياسى علاقەنى كيسيش توغروسندا فكرلەر بيلديرمەكدەلەر. ساويت روسيه بيلەن بيرلەشيب ياپونياغا قارشى چيقيشنى ياقلاوچى آمريقا سياسى كشيلەرىدە موسقوادان يوزلەرينى چيويريب، اوزاق شرقدا قارشى آلدينەلارى سياست استقامتينى بير آزدا اوزگەرتە تورغان كورونەدرلەر.

آمريقا حكومتينىڭ موسقواداغى حربى وكيلى («آتاشه ميليتەر») ايله قونسوللارينى كيرى چاقيريب آليش حقندا چيقارغان قرارى بو استقامت اوزگەريشينى كورسەتە تورغان علامتلەردەندر. بولشەويكلەرنىڭ آمريقاغا قارشى قايشماز وضعيت آلا بيلديگينىڭ سببى، قزووى قايتماغان يەڭى دوستى فرانسەدەن اميدوار بولغانلغى بولسا كيرەك.

چەخو-سلاواقيا-ساويت روسيه

«پوسلەدنيه نووستى» غازيتاسينىڭ 1. 2. 35 ساندا باسيلغان خبرگە كورە، چەخو-سلاواقيا حكومت باشلوغى «مالپيەتر» ساويت روسيه بيلەن چەخو-سلاواقيا مناسبتلەرى توغروسندا نطق سويلەركەن شونداى ديمش: «ساويت روسيەنىڭ ايچكى سياسى وضعيتيگە نە قادار تنقيدكوزيله قاراى بيلسەكدە، بو بويوك اسلاو ملتى بيلەن بيرليكدە ايشلەشيشنىڭ صلحنى ساقلاب قاليش پلانينى ايشكه آشيريشنى يەڭلتە تورغانينىدا ياخشى بيلەمز. باشقا اسلاو دولتلەرينكدە (بزنىڭ) شو سياست يوليمز بيلەن باريشلارينى ايستەر ايديك.»

اوقوچيلاريمزنك نظر دقتينى چەخو-سلاواقيا حكومت باشلوغينك ساويت روسيەنى «بويوك اسلاو دولتى» ديب آتاب، باشقا اسلاو دولتلەرينى اونگله ياقنلاشيشغا دعوت ايتكەنيگە جلب ايتيب اوتەمز. روسيەنىڭ اسلاو عالميگە قارشى سياستى ايسكيدەندە اوز قول آستنداغى اسلاولارنى ايزيشيله برابر بالقان وە آوسترياغا تابع اسلاولارنى ياقلاب، اولارغا هەر تورلو سياسى ياردەم بيريب اولارنىڭ محبتينى اوزيگە جلب ايتيش ايدى. مەنە ايندى بوكون ساويت روسيه، اوزينىڭ روسيه ايچەريسندەگى هەر تورلو «مليت»، «عرق» تاوشيغا باريشماز دوشمان بولا توروب، تاشقاريدان اونىڭ فائدەسيگە چيققان «اسلاولق» تاوشينى نە قادار قوانچله قارشى آليب تورودر.

*

ساويتلەر اتفاقندا

28. 1. 1935دە، موسقوادا، آچيلغان عموم ساويتلەر اتفاقينىڭ 7نچى قورولتايندا كورولگەن مهم مسئلەلەر ايچندە نظر دقتمزنى آيريچا جلب ايتە تورغانى ساويتلەر اتفاقينىڭ اساسى قانونيغا اوزگەرتيش كريتمەك مسئلەسى بولدى. بو وقتغاچا ساويتلەر اتفاقندا سايلاولار نە «توغرو» نەدە

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

«بارچا اوچون تیگ» وه نهده «یاشیرین» ایدی. دیمهك ساویتلهر وه باشقا هەر تورلو قورولتایلارغا سایلاناچاق مبعوثلهر، بویوك شهر فابریقالاری مستثنا، سایلاوچیلار طرفدان توغرودان توغرو ایمهس، ایکی حتی بعضی جایلاردا اوچ درجهلی سایلاو بیلهن اوتهر ایدیلهر. سایلاودا ایشچی (را-بوچی) وه دهقان (کرهستیان) برابر حقوقلی ایمهس ایدی. (بر ایشچی 25 دهقان تاوشیغا ایگه ایدی). سایلاوچیلار یاشیرین صورتده تاوش بیر-مهسدهن، آچیق قول کوتهریشکه مجبور ایدیلهر.

ساویت حکومتینگ 7نچی ساویتلهر قورولتاییی تکلیفی بویونچا بوندان سوڭ وکیللهر (مبعوثلهر) سایلاوچیلار طرفدان توغرودان توغرو یاشیرین صورتده بیریلگهن تاوش ایله سایلاناچاقلاردر. ایشچی وه دهقان آراسنداغی تاوش حقی فرقی هەم بتریلهجهکدر.

بو یېرده شونی هەم آیریچا کورسهتیب اوتوشنی لازم تاپامیز، که سایلاو وقتندا تاوش بیریش اصولی مذاکره ایتیلیرکهن «تاوش بیریش یاشیرین بولسون» دیب قیچقرغان بر تورکستانلی ایمش. بو شایان دقت معلوماتنی فرانسز تیلغراف آژانسی «هاواس» باسیب چیقاردی. بو کیبی «اصلاح»نگ بر تورکستانلی آغزندان چیققانینگ اوزی هەم آوروپا وه روس مهاجرلهری غازیتالارینگ نظر دقتینی آیریچا جلب ایتمهکدهدر.

ساویتلهرنك سایلاو قانونی اوزگهریلیشیله روس پرولهتاریات دیکتا-توراسی رهژیمی هەم اوزگهریلهر دیگهن امید اساسسز بولور؛ چونکه ساویت اساسی قانوندا «هەر ملت اوز ملی حقوقیغا ایگه بولوب، اوز باشینا آیریچا مستقل دولت قورا بیلهدی» دیب یازیلغان بولسا هەم بوتون غیر روس ملتلهرنك اسیرلکده ایکهنلیکلهری کوز آلدیمزدا توروبدر.

*

آلمانیاداغی تورکستان یاشلاری فعالیتندهن

بهرلینده یاشاب تورغان یاش یورتداشلاریمزدان دوقتور اسحاق اوغلی اوقتای بهرلین دارالفنونی یانداغی „Moeller-van-den-Bruck-Archiv"

سالوندا، غیزوارنگ 30نده، «تورکستان یاشلغی» موضوعندا بر معروضه اوقومشدر. تورکستان یاشلارینگ تورکستان ملی قورتولوش حرکتنده اویناغان وه اویناب تورغان روللارینی تحلیل ایتکهن بو معروضه بر یاریم ساعت دوام ایتمش وه تینگلهوچیلهر طرفدان دقتله تعقیب ایتلمشدر. معروضهغا آلمان یاشلاریله بعضی شرق وه آوروپا أولکهلهرندهن کیلیب بهرلین دارالفنونده اوقوب تورغان اجنبی یاشلاردان قاتناشغانلار. دوقتور اسحاق اوغلینگ بو معروضهسی «موللهر-وان-دهن-بروك-آرخیف» تاما-ندان چیقاریلاتورغان «یاقین شرق» نام آلمانچا مجموعهده باسیلیب چیقسا کیرهك.

*

یهنا دارالفنونی یانداغی „Euckenbund" فیورالنگ برنده بر «تور-کستان کیچهسی» یاساغان. بو کیچهده یهنا دارالفنونی حقوق فاکولتهسی طلبهسندهن تورکستانلی زاهد قاسم «تورکستاننگ کیچمیش وه ایمدیکی سیاسی وضعیتی» حقندا بر معروضه بیرگهن. دارالفنون رهکتوری، حقوق فاکولتهسی مدرسلهری ایله آنچا دارالفنون طلبه وه مأمورلهرندهن قاتناشغان بو «تورکستان کیچهسی»ندهکی زاهد قاسم معروضهسی کوب علاقه ایله تینگلهنیب، اوزون آلقیشلانمشدر. معروضهنگ قیسقاچا مضمونی یهنادا چیقا تورغان „Staatszeitung" نام غازیتانگ 2. 2. 1935 وه „Jenaische Zeitung" نگ 4. 2. 1935 تأریخلی سانلارندا باسیلیب چیقمشدر.

*

اوتکهن یېل «تورکستان یاختا خوجالغی» نام اثریله یورتداشلارینی کوب سیوینترگهن دوقتور طاهر شاکر بهرلیندهکی هومبولت قلوبی رئیسی دوقتور بودهنشتاین‌نگ اوتونچیله فیورالنگ 4نده شول قلوب سالوندا «تورکستاندا ملی حرکت وه روسیهده ملیت مسئلهسی» موضوعندا مهم بر قونفرانس بیرمشدر. بوتون هومبولت قلوبی اعضالاریله سیاسی دائرهلهرگه منسوب کیشیلهر قاتناشغان بو معروضه کوب دقتله تینگلهنیب، بر ساعتدان اوزونراق دوام ایتمشدر. 10 دقیقهلق تنفسدهن سوڭرا

قونفرانس اطرافندا کوب مراقلی سوراقلار قویولوب ، معروضه‌چی طرفندان اولارغا قانیقارلق جوابلار قایتاریلمشدر. معروضه تیگله‌وچیله‌رده چوقور تأثیر قالدیرمش وه دوقتور طاهر شاکر کوب آلقیشلانمشدر.

آلمان مطبوعاتندا تورکستان

آلمان مطبوعاتی سوڭ آیلار قایتادان تورکستان وقعه‌لاریله قزیقا باشلاغاندیك تأثیر بیرمه‌کده‌در. بعضی آلمان مجموعه‌لارندا تورکستانا عائد تورلو موضوعلاردا یازیلار کورولمه‌کده وه مرکزی غازیتا بیتله‌رنده تورکستانداغی سوڭ حوادثه دائر بعضی بر خبرله‌ر اوقولماقدادر.

به‌رلین‌ده‌کی "Moeller-van-den-Bruck-Archiv" طرفندان چیقاریلیب ، آلمان محرر وه ادیبله‌رنده‌ن هانس شوارتس تاماندان اداره ایتلیب تورغان آلمانچا «یاقین شرق» مجموعه‌سی‌دا سوڭ آیلار تورکستانا عائد یازیلار نشر ایته باشلادی. بو مجموعه‌نڭ سوڭغو ده‌قابر وه غینوار سانلارندا تورکستانڭ بیر بایلقلارینا عائد ایکی مقاله باسیلیب ، بو ایکی مقاله‌گه «یاش تورکستان» طرفندان تورکچه‌-فرانسزچا اولاراق چیقاریلیب تارقاتیلغان خریطه‌دان اقتباس ایتلیب توزولگه‌ن آلمانچا تورکستان خریطه‌سی‌دا قوشولوب باسیلغاندر. ینه شو «یاقین شرق»نڭ سوڭغو غینوار ساندا (30-35نچی بیتله‌رنده) ، مجموعه‌مزنڭ ده‌قابر نسخه‌سنداغی «تأریخی آبده‌له‌ریمزنڭ حالی» نام اوتتای مقاله‌سی
„Das Schicksal der turkestanischen Kulturdenkmäler“
باشلغی ایله ترجمه ایتله‌زه‌ك باسیلمشدر.

تورکستاند خبرله‌ری

شاعر آبای‌نك أولومینه 30 ییل تولو مناسبتیله

بویوك تورکستان شاعری آبای‌غا بولشه‌ویکله‌ر ، مارقسیزم باقیمندان قیشیق قاراب ، اونڭ قیمتلی اثرله‌رینی بوتون تورکستان مکتب وه کتب-

خانه‌له‌ریند‌ه‌ن چیقارتیب تاشلاغانلار ایدی. بولشه‌ویکله‌ر «آبای ملتچی» ، «آبای فه‌ئودالچی» ، حتی آبای «آلاش اورداچی» دیب‌ده باقریشیب یوردیلار. براق یاش اوسپورون قازاق ادیب وه اوقوچیلاری آراسندا «آبایچیلار» کونده‌ن‌کونگه کوپه‌یمه‌کده ایدی. ایندی کورونه‌در ، که «آبایچیلق» ییگه باشلاغان. اوتکه‌ن ده‌قابر 30ده آبای‌نڭ أولومینه 30 ییل تولو مناسبتیله آلما-آتا شهرینده مخصوص ایسکه‌رتمه کیچه‌سی بولوب اوتدی. بو حقدا معلومات بیرگه‌ن «قازاغستانسکایا پراودا» غازیتاسندا (35 .1 .1) بیریك حرفله‌ر ایله باسیلغان کیچیك بر مقاله‌ده «بیز آبای‌نك ادبی میراثنده‌ن تولوق فائده‌له‌نه آلمایمز ، براق (مارقسیزم) تنقید ئیله گیزده‌ن اوتکوزوب آلنغان آبای اثرله‌ری بیز اوچون کوب قیمتلی‌در» دیلگه‌ن.

«طبیعتنی ایشیکده‌ن قووب چیقارساڭ ، او تیره‌زه‌ده‌ن قایتب کیره‌دی» دیگه‌ن نه‌رسه مه‌نه شودر. «ملتچی ، فه‌ئودال» بیلمه‌یمز تاغین قاندای «گناهکار» آبای تورکستان ملی حرث تورموشیغا قایتب کیره باشلادی. قازاغستان حکومتینك قراری بویونچا آلما-آتادا آبای‌غا بر هیکل تورغوزولاجاقمش. آلما-آتاداغی په‌داغوژی اینستیتوتیگه (دارالمعلمین) وه شهرنڭ ایگ که‌تته کوچه‌له‌ریند‌ه‌ن بریسیگه («فونتانایه»گه) آبای آتی بیریلگه‌ن. فقط 1934ده باسیلیب چیققان 50 قازاق ادیب وه شاعرلارینك (200 میڭ نسخه‌لك!) وه 1935نچی ییلی چیقاجاق (935میڭ نسخه‌لی ، 187 ناملی اثر) قازاق ، روس ، اوقراینا ادیبله‌ری کتابینڭ ایچنده آبای اثرله‌ری یوق. چونکه مارقسیزم تنقید ئیله گیگه ایگه بولماغان اوقوچیلار کتله‌سیگه آبای اثرله‌رینی بیرمه‌ك «شکلچه ملی ، مضمونچا پروله‌تار له‌نین ملی سیاستیگه» ضربه بیریش دیمه‌کدر. اونڭچوندر ، که آبای اثرله‌ریند‌ه‌ن یالغز «پروله‌تار شاعر وه ادیبله‌ری»گنه فائده‌له‌نه بیله‌درله‌ر.

«قازاقستانسکایا پراودا» آبای حقندا معلومات بیره‌رکه‌ن مرحومنی «قازاق یازیلی شعرینڭ ألڭ باش یاراتوچیسی»

(„Основоположник казакск. письменной поэзии“)

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئويغۇرچە ماقالە، ھەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

دیب کورسه‌تەدر. طبیعی بو یاگلیشدر؛ آبای‌دان عصرلارچا بورون «قیز جیبه‌ك»، «آیمان‌ـچولپان»، «توزی کورپه‌چ‌ـبیان سلو»، «آسان‌ـقایغی» کبی قازاق یازیلی شعرلاری بولغانلغی «قازاغستانسکایا پراودا»نڭ شو ساندا‌غی قازاغستان معارف قومیساری جورگه‌ن اوغلی‌نڭ یازیسندان‌دا کورونوب توروبدور.

شو فرصتده «یاش تورکستان»نڭ 58نچی ساندا «بویوك تورکستان شاعری آبای» باشلقلی ایسه‌ن تورسون مقاله‌سی باسیلغانینی ایسله‌تیب اوته‌میز.

قارا قالپاقستاندا — 1925ـ1930نچی ییللار آراسندا قازاغستاندا، 1930ـ1932 آراسندا ایچکی روسیه‌گه باغلی بولغان مختار ولایت، 1932نچی ییلی مارت آییندان‌بەرلی ایچکی روسیه‌گه باغلی مختار سوسیالیست ساویت جمهوریتی سانالغان قارا قالپاقستانڭ که‌ته‌لیگی 130 میڭ مربع کیلومه‌تر؛ اهالیسی 373 میڭ؛ 1933ده ایکینلی ییری 118 میڭ هه‌کتار بولوب، اونڭ 50 میڭ هه‌کتاری پاختا ایکینی، 21میڭ هه‌کتاری بیده (یوگنوچقا) بولغان. قارا قالپاقستاندا 38 500 اوقوچیسی بولغان 597 مکتب بارمش. («ایزوه‌ستیا» 35 .1 .29)

تعزیه: مجموعه‌مزنڭ شو ساندا، 26ـ27نچی بیتله‌رنده، باسیلغان خاطراتدا تاشکند علماسندان خیرالدین خان اعلم‌نڭ اوزاق سورگون ییرنده وفات‌ایتکه‌نلگی بیلدیریلمه کده‌در. مرحوم خیرالدین خان اعلم الهیات ساحه‌سنداغی علمیله آینقسا یاش مدرسه‌لیله‌رنڭ حرمته مظهر بر شخص بولوب، تورکستانڭ ملی قورتولوشی یولندا فداکارلغی وه صمیمی خدمتیله خلقمزنڭ رغبتینی قازانمش مفتی صدرالدین خان افندی‌مزنڭ آغاسیدر. بز مرحوم خیرالدین خان اعلم‌نڭ عزیز روحینا چوقور حرمتله فاتحه اوقورکه‌ن سایغیلی جماعت خادمیمز صدرالدین خان افندیمزگه وه اونڭ ماتملی عائله افرادینا اولوغ تاگریدەن صبر، ساغلق وه اوزون عمرله‌ر تیله‌یمز.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Steglitz
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4
مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

سعدالله تورسون خواجه فرقه‌دان قوولدی

مجموعه‌مز باسیلماقدا ایکه‌ن تورکستاندان کیلیب قولیمزغا ایریشکه‌ن غازیتالاردا «تازه‌لەش قومیسیونی» طرفدان 34 .12 .29ده چیقاریلغان قرار ایله سعدالله تورسون خواجه‌نڭ فرقه‌دان چیقاریلغانینی اوقودوق.

*

یراق شرقدان تلغرام

شو آینڭ 4نده موقدین (مانچوقو)ده تویلانغان یراق شرقداغی تورك‌ـتاتار مهاجرله‌ری قورولتایندان تویه‌نده‌کی مضمونده بر تلغرام آلدیق:

«قورولتای ملی نشریاتغا تورکلك سلاملاری یوللاب، ملی قورتولوش کوره‌شنده موفقیتلر تیله‌یدر. رقیه»

قاراغاندی کومور کانیدان 1934نچی ییلی بیر میلیون 863 میڭ 800 تونا تاش‌کومور آلنغان. قاراغاندی کانیده بوتونیسی 26447 ایشچی بولوب اولاردان تورکستانلی (قازاق تورکله‌ری) 7650 گنه ایکه‌ن. («قازاغستانسکایا پراودا» 35 .1 .3).

تیمیر یوللار

قازاغستاندا 1931نچی ییل ایله 1935نچی ییل آراسندا سالنغان تیمیر یوللار حقندا سویله‌رکه‌ن عیسی اوغلی اوراز تویه‌نده‌گی معلوماتلارنی بیردی: 1931نچی ییل قازاغستاندا اوزونلغی 4743 کیلومه‌تر بولغان تیمیر یول، 1934نچی ییلنڭ آخرینده 5196 کیلومه‌ترگه کوته‌ریلگه‌ن. دیمه‌ك بو ییللار آراسندا 453 کیلومه‌تر اوزونلغندا یول قوشولغان. بو قوشولغان یول ایسه «قاراغاندی‌ـبوروووبه» یولی ایکه‌ن. سالینا یاتقان تیمیر یوللار دیب عیسی اوغلی اوراز: «رویسوفقاریدەدر»، «چیمکند‌ـتاشکند»، «قاراغاندی‌ـبالخاش»، «چیمکند‌ـله‌نگه‌ر» آرا لاریندا‌غی یوللارنی آتایدر. («قازاغستانسکایا پراودا» 35 .1 .4)

«پراودا» غازیتاسینڭ (35 .1 .13) بیردیگی خبرگه کوره قاراغاندی‌ـبالخاش تیمیر یولینك 160 کیلومه‌تری سالیب بیتمشدر.

Yach Turkestan

Février 1935 (Le jeune Turkestan) No. 63

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگەن بوتون یازولار اوچون مجموعەمزنڭ بیتلەری آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونە شرطلەری:

ییللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

تاشکند توقوما فابریقاسی 1932نچی ییلی 1نچی مایدا سالینا باشلانغان ایدی. بوکونلەردە فابریقا قسماً ایشکە باشلاغان. فابریقادا ایشلەوچی 3800 ایشچیدەن 2000ی تورکستانلیلاردانلدر. فابریقاغا باغلی «فابریقا-زاوود مکتب»ندەکی 1280 اوقوچیدان یوزدە 65ی تورکستانلیلاردر. فابریقا مهندسلەری آراسندا تورکستانلیلاردان عبدالجبار اوغلی، تورسون اوغلی، قاضی بیك اوغلی، علاءالدین اوغلی وە بیردی اوغلی؛ متخصص ایشچیلەر آراسندا — اسحاق اوغلی، سانوار (سانجار؟) اوغلی، طلا خواجە اوغلی وە اکرام اوغلی کبی تورکستانلیلارنی اوچراتدیق.

(«ایزوەستیا» 35 .1 .5).

مجموعەمزغا تییشلی هەر تورلو یوللانمالار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France